

Як корупція загрожує лісам України: Типологія та аналіз кейсів корупції і незаконних рубок

Єгор Гриник, Андрій Білецький, Аманда Кабрехо ле Ру | 2023

Зміст

Відомості про авторів	4
Про звіт	5
Передмова	7
Резюме дослідження	9
1 Вступ	12
1.1 Цілі та завдання	13
1.2 Методологія	13
1.3 Структура	14
2 Управління лісами і рубки лісів в Україні	15
2.1 Суб'єкти управління лісами	16
2.2 Лісозаготівля та деревообробна промисловість	18
2.3 Оподаткування та фінансування лісової галузі	20
3 Незаконні рубки в Україні	21
3.1 Виклики у визначенні незаконних рубок	21
3.2 Відмежування незаконних рубок від незаконної торгівлі деревиною	22
3.3 Види незаконних рубок	22
4 Огляд стану корупції в Україні	27
4.1 Корупція: глибоко вкорінена проблема	27
4.2 Законодавче визначення та види корупції в Україні	28
4.3 Органи антикорупційної інфраструктури	29
4.4 Інструменти прозорості та підзвітності	30
4.5 Виклики у сфері антикорупції	31
5 Корупція та незаконні рубки	33
5.1 Корупція та незаконні рубки, вчинені приватними особами	33
5.2 Корупція та незаконні рубки, вчинені постійними лісокористувачами	34
5.3 Корупція у сфері контролю та притягнення до відповідальності за порушення	36
5.4 Корупція та незаконна зміна цільового призначення земель лісового фонду	39
5.5 Зміни та перспективи галузі в контексті російського вторгнення	40

6	Аналіз справ	41
6.1	Справа лісу Дубки	41
6.2	Справа керівника Гутянського лісгоспу	44
6.3	Справа незаконних санітарних рубок у Карпатському регіоні	47
6.4	Справи екоінспекторів	50
6.5	Справа про зміну цільового призначення земель лісового фонду, спричинену корупцією	53
7	Висновки та рекомендації	56
7.1	Висновки	56
7.2	Рекомендації	58

Відомості про авторів

Єгор Гриник
Активіст-еколог

Єгор Гриник – екологічний активіст Української природоохоронної групи (UNCG); фокусується на ідентифікації та запобіганні незаконним рубкам і на збереженні лісів України.

Магістр зоології (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Email: vereuxvereux@gmail.com

Андрій Білецький
Експерт у сфері запобігання та протидії корупції

Андрій Білецький – експерт у сфері антикорупції; має досвід проведення антикорупційних досліджень, спеціалізованих тренінгів та розроблення антикорупційного законодавства. Експерт Міждисциплінарного науково-освітнього центру протидії корупції Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Кандидат юридичних наук (спеціальність «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право», Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого).

Email: a.beletskiy17@gmail.com

Аманда Кабрехо ле Ру
Спеціалістка з екологічних злочинів

Аманда Кабрехо ле Ру – спеціалістка з екологічних злочинів програми «Зелена корупція» Базельського інституту управління, провідна дослідниця напряму Environmental Corruption Deep Dive Series.

Доктор філософії (PhD) з міжнародного і порівняльного кримінального права Школи права Сорбонни (Університет Париж 1 Пантеон-Сорбонна), магістр з міжнародного кримінального права (Університет Амстердаму/Школа права Колумбійського університету), магістр з французького та порівняльного кримінального права (Школа права Сорбонни), іспанського права (Мадридський університет Комплутенсе), бакалавр історії (Університет Париж 1) та антропології (Університет Париж 8).

Email: amanda.cabrejo@baselgovernance.org

Про звіт

Цей звіт є частиною серії Environmental Corruption Deep Dive, багатодисциплінарного дослідницького проєкту програми «Зелена корупція» Базельського інституту управління. Серія Environmental Corruption Deep Dive досліджує, як корупція сприяє екологічним злочинам, за допомогою аналізу матеріалів обраних справ.

Основними цілями дослідницького проєкту є підвищення обізнаності про серйозність екологічної корупції та формування кращого розуміння її конкретних механізмів. Створюючи колекцію тематичних досліджень з різних країн і секторів, серія прагне виявити моделі функціонування екологічної корупції і, зрештою, створити її загальну типологію. У такий спосіб вона має на меті розширити глобальну дискусію про екологічну корупцію та посилити діалог між зацікавленими сторонами на національному рівні.

Серія Environmental Corruption Deep Dive, включно з цим звітом, стала можливою завдяки щедрій підтримці Князівства Ліхтенштейн.

Це частина серії робочих документів Базельського інституту управління, ISSN: 2624-9650. Ви можете надати спільний доступ або повторно опублікувати робочий документ за міжнародною ліцензією Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0).

Рекомендоване цитування: Гриник Єгор, Білецький Андрій, Кабрехо ле Ру Аманда. 2023. Як корупція загрожує лісам України: Типологія й огляд кейсів корупції та незаконних рубок. Working paper 43, Basel Institute of Governance. Доступно за адресою: baselgovernance.org/publications/deepdive1-ukraine.

Слова подяки

Цей звіт став можливим завдяки внеску багатьох осіб, які поділилися своїм досвідом і думками на різних етапах дослідницького процесу.

Дослідницька група особливо вдячна особам, які погодилися поділитися своїми поглядами під час особистих інтерв'ю. Більшість із них побажали залишитися анонімними, і ми висловлюємо їм колективну подяку.

Дослідницька група особливо вдячна колегам з Базельського інституту управління, які взяли участь у процесі внутрішнього рецензування: це Юхані Гроссман (керівник групи програми «Зелена корупція»), Моніка Гай (спеціалістка з комунікацій) та Мануел Медіна (аналітик розвідки програми «Зелена корупція»). Насамкінець ми дякуємо за неоціненний внесок експертам, які брали участь у процесі зовнішнього рецензування (в алфавітному порядку): це Дмитро Карабчук (виконавчий директор Громадської організації «Лісові ініціативи і суспільство»), Галина Кохан (експертка з антикорупційної політики, Проєкт «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «ВзаємоДія»), Софі Льометр (Sophie Lemaître) (старший радник Антикорупційного ресурсного центру U4), Міколь Мартіні (технічний керівник управління Всесвітнього фонду дикої природи), Богдан Проць (виконавчий директор Громадської організації «Дунайсько-Карпатська Програма»).

Передмова

Українські ліси займають понад 10 млн га – це приблизно розмір Ісландії або у 2,5 рази більше за Швейцарію – переважно в західній та північній частинах України. Їх збереження є ключовим для екосистемних та кліматичних послуг, які дають українські ліси, а також для громад, які залежать від них.

В економічному плані повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році різко підвищило відносну цінність раніше недостатньо використовуваної ролі лісів у національній економіці. Це пов'язано з тим, що основні промислові райони України розташовані на окупованих і контрольованих окупантами територіях, і тому значна частина з них стала нефункціональною. Ліси, на щастя, здебільшого розташовані на «безпечних» територіях України, а отже залишаються переважно недоторканим ресурсом.

Постійні атаки на цивільну інфраструктуру створюють високий попит на лісову продукцію для виробництва тепла та використання у відновлювальних роботах. Уряд України визнав зростаючу важливість сектору, створивши нове державне підприємство «Ліси України».

Для того щоб ліси України відіграли свою роль у відновленні країни, потрібні значні реформи: їхня сталість та управління наразі є недостатніми для вирішення цього завдання. Без сталого розвитку будь-які короткострокові вигоди будуть перекриті довгостроковою шкодою для довкілля та економіки України. Без надійної системи врядування корупція може підірвати навіть короткострокові вигоди від реконструкції.

Цей звіт має на меті системно проаналізувати довоєнну систему управління та проблеми корупції в лісовому секторі України. Він розкриває значні проблеми, оскільки реформи управління ще не дали значного ефекту. Враховуючи, що ЄС посилює свої вимоги до прозорості та сталості лісової продукції, а також те, що на ЄС припадає більша частина українського експорту деревини, ці реформи стають все більш нагальними для забезпечення доступності цього життєво важливого ринку.

Цей звіт є першим у серії досліджень Environmental Corruption Deep Dive, присвячених критичним питанням екологічної корупції в усьому світі. У ньому визначено типологію основних корупційних схем, які уможливають незаконні рубки, до яких залучені як приватні особи, так і представники влади. У звіті висвітлено проблему дозволів, отриманих корупційним шляхом, які дозволяють «легально» продавати та експортувати незаконно заготовлену деревину, а також сприяють проблемам в управлінні галуззю. У звіті запропоновано цільові рекомендації для європейських органів влади, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, а також відповідних національних державних установ.

Я закликаю всі сторони сісти за стіл переговорів у цей критичний час, проаналізувати корупційні виклики та антикорупційні зусилля в лісовому секторі України, а також відіграти свою роль у забезпеченні того, щоб лісовий сектор України не став ахіллесовою п'ятою зусиль з відбудови країни.

Ми сподіваємось, що ці довоєнні висновки допоможуть відбудувати кращу та екологічнішу Україну.

Юхані Гроссман

Керівник програми «Зелена корупція» і старший радник з питань Центральної та Східної Європи
Базельський інститут управління

Резюме дослідження

Російське вторгнення створює безпрецедентну загрозу для лісів України. Попит на деревину в Україні різко зріс, оскільки інші джерела енергії було знищено. За оцінками Міндовкілля, 3 млн га лісу (близько третини від загальної площі) вже постраждали від війни, зокрема через незаконні рубки в національних парках і заповідниках, окупованих російськими військами. В умовах мораторію на перевірки та обмеженого нагляду з боку громадянського суспільства незаконні рубки, які й до війни були серйозною проблемою, залишаються безконтрольними.

Боротьба з незаконною вирубкою лісу та поліпшення управління лісовим господарством є стратегічною необхідністю для відновлення України. Російські війська окупували східні і південні території, де історично була розташована більша частина промисловості. Промисловість на цих територіях та в прифронтовій зоні стала неефективною. Українська влада має максимально використати ресурси, які є на підконтрольних територіях (захід і північ країни). Саме там розташовані ліси. Стале і раціональне управління цими важливими природними ресурсами має вирішальне значення для надійного відновлення країни.

Корупція залишається серйозною проблемою для управління лісовим господарством. Корупція має довгу та складну історію в Україні. Після Революції Гідності (2013–2014) було досягнуто значного прогресу: влада та організації громадянського суспільства створили антикорупційні інституції, було оновлено антикорупційне законодавство та створено інструменти для виявлення корупції та підвищення прозорості діяльності органів влади. Проте корупція в Україні досі існує та негативно впливає на численні сектори економіки, зокрема й лісове господарство. Розуміння того, як корупція сприяла незаконним рубкам до повномасштабної війни, є важливою відправною точкою для зміцнення механізмів управління та забезпечення сталого управління лісами.

Незаконні рубки, яким сприяє корупція, можуть позбавляти Україну мільйонів кубометрів деревини щороку. Завдяки корупційно отриманим дозволам значна частина деревини може «легально» експортуватися на зовнішні ринки, насамперед в інші європейські країни. Країни-імпортери мають відігравати важливу роль у підтримці доброчесності в цьому секторі.

Є конкретні моделі корупційної поведінки, які сприяють трьом видам незаконних рубок:

- **незаконні рубки, вчинені приватними особами** (місцевим населенням та/або злочинними угрупованнями), відповідальності за які можна уникнути шляхом надання неправомірної вигоди (хабаря) представникам органів правопорядку;
- **незаконні рубки, вчинені постійними лісокористувачами**, за допомогою підроблених документів на рубку дерев, наприклад, визнаючи їх ураженіми шкідниками або хворобами, або проведення рубки без відповідних дозволів. До корупційних схем у цьому виді незаконних рубок можуть бути залучені як особи, відповідальні за рубки, так і особи, які представляють органи контролю;

- **незаконне знеліснення**, пов'язане з незаконними діями щодо земельної документації з боку корумпованих чиновників, що призводить до безповоротної втрати лісів.

Потрібно терміново посилити заходи контролю та інституції в лісовому господарстві. Наявні органи контролю мають або низьку ефективність через можливі випадки конфлікту інтересів, брак політичної волі, законодавчі обмеження чи низьку оплату праці, або самі зазнають корупційного впливу. Підвищенню їхньої ефективності можуть допомогти заходи як внутрішнього, так і зовнішнього контролю, наприклад, створення посад антикорупційних уповноважених у державних лісогосподарських підприємствах та залучення антикорупційних органів до розслідування корупційних справ у цьому секторі.

Управління лісами має бути пріоритетним напрямом антикорупційної діяльності України та її міжнародних партнерів. Незважаючи на катастрофічні наслідки для довкілля та добробуту громадян, питання корупції в лісовому секторі все ще не стоїть на порядку денному. Проблема заслуговує на більшу увагу з боку представників влади, а також міжнародних партнерів, які підтримують процес реконструкції та/або споживають деревину та вироби з неї з України.

Зменшення корупції, пов'язаної з незаконними рубками в Україні, потребує системного та інклюзивного підходу з боку органів влади та міжнародних партнерів. Рекомендації наприкінці цього звіту, зокрема, містять:

- **рекомендації щодо реформування законодавства** Верховною Радою України (парламентом);
- **рекомендації щодо Стратегії та Плану дій** з реформування лісового сектору Кабінетом Міністрів України та відповідними стейкхолдерами;
- **рекомендації національним антикорупційним органам** та іншим органам правопорядку / органам контролю щодо впровадження заходів запобігання та розслідування корупції;
- **рекомендації європейським органам влади та інститутам** щодо підтримки реформ і необхідності забезпечення належного правозастосування, зокрема у зв'язку зі створенням Платформи відновлення України, процедурою вступу України до ЄС та нещодавніми змінами в законодавстві ЄС, спрямованими на припинення надходження нелегальної деревини на ринки ЄС (включно з нещодавно ухваленою Директивою Європейського Парламенту і Ради про корпоративну звітність у сфері сталого розвитку).

Скорочення та аббревіатури

ВАКС	Вищий антикорупційний суд
ДАЛРУ	Державне агентство лісових ресурсів України
ДБР	Державне бюро розслідувань
ДЕІ	Державна екологічна інспекція України
ЕОД	Електронний облік деревини
Міндовкілля	Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НАЗК	Національне агентство з питань запобігання корупції
САП	Спеціалізована антикорупційна прокуратура
СБУ	Служба безпеки України

1 Вступ

Ліси України, які займають не менше ніж 16 % території країни, є одним із найбільших її природних багатств. Багато старовікових лісів ще збереглися на теренах України. Вони мають вирішальне значення для збереження зникаючих і вразливих видів, а також для пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до них. Крім того, українські ліси відіграють важливу економічну роль, слугуючи основним джерелом доходу для багатьох сільських громад. Деревина з українських лісів потрібна не тільки всередині країни, але й ззовні; це підтверджується тим, що Європейський Союз є її найбільшим імпортером.

Проте ліси України перебувають під постійною загрозою через несталі та незаконні рубки. Незаконні рубки негативно впливають на кліматичні функції лісу, а також функцію зі збереження біорізноманіття. Це негативно впливає на добробут громадян країни. Зокрема, це призводить до зменшення надходжень до державного та місцевих бюджетів, створює негативний імідж України на світовій арені.

За деякими підрахунками, щорічно в Україні незаконно вирубуються мільйони кубічних метрів деревини, яка потім використовується як у самій країні, так і експортується за кордон¹. В умовах повномасштабної війни з росією ці ризики лише посилюються. Попит на українську деревину зріс як всередині країни (через постійні обстріли країною-окупантом критичної інфраструктури), так і в Європейському Союзі (через введення санкцій на деревину з Білорусі та росії²).

Водночас здатність держави та громадянського суспільства виявляти або запобігати незаконним і несталим рубкам значно зменшилася з початком війни. Міндовкілля вже підрахувало, що 3 млн га лісу (приблизно третина від загальної кількості) постраждали від війни, причому щонайменше 23 300 га лісу згоріло в результаті обстрілів і незаконних рубок на територіях багатьох національних парків і заповідників, захоплених росіянами³.

Дослідження громадської думки в Україні свідчать про поширеність проблеми корупції. З 2014 року українська держава будує потужну систему запобігання та протидії корупції. Було прийнято нову законодавчу базу в цій сфері, створено нові антикорупційні органи. Крім того, Україна створила інноваційні інструменти для досягнення прозорості й підзвітності в окремих галузях економіки, які відзначила міжнародна спільнота.

Але чи достатньо цього, щоб ліквідувати незаконні вирубки та протистояти новим викликам, які виникають у контексті війни?

1 Така оцінка, яку дала британська неурядова організація Earthsight у своїй доповіді «Співучасники корупції: як фірми з мільярдними доларами та уряди ЄС зазнають невдачі в українських лісах» (<https://www.earthsight.org.uk/news/investigations/complicit-in-corruption-report>), є приблизною. Однак вона дає розуміння масштабів проблеми незаконних рубок в Україні та узгоджується з оцінками, отриманими під час цього дослідження.

2 Про тенденції нелегальної деревини, що виникають у зв'язку з цими санкціями, див. у розслідуванні OCCRP: «Трейдери потай доставляють заборонену російську та білоруську деревину в ЄС, вдаючи, що вона з Центральної Азії», 20 грудня 2022, <https://www.occrp.org/en/investigations/traders-are-sneaking-banned-russian-and-belarusian-wood-into-the-eu-by-pretending-its-from-central-asia>.

3 The Economist, "The war has devastated Ukraine's environment, too", 12 January 2023, available at: <https://www.economist.com/europe/2023/01/12/the-war-has-devastated-ukraines-environment-too>.

1.1 Цілі та завдання

Цей звіт має на меті висвітлити загрозу та форми екологічної корупції в Україні з акцентом на лісовому секторі, який кристалізує численні проблеми та можливості. Завдяки дослідженню та аналізу окремих справ (case-study) звіт має на меті забезпечити конкретне розуміння багатьох способів, як корупція сприяє незаконній вирубці лісу в Україні. Результатом цього глибокого аналізу стане типологізація форм незаконних рубок і відповідні моделі корупційної поведінки, які стимулюють незаконні рубки.

Виявлення корупційних схем, які сприяють незаконним рубкам, необхідне для того, щоб запропонувати відповідні контрзаходи та інформувати про них фахівців-практиків у сфері боротьби з корупцією та охорони природи, включно з власною програмою «Зелена корупція» Базельського інституту управління.

Окрім того, ми сподіваємось, що цей звіт підвищить обізнаність щодо загрози екологічної корупції та сприятиме подальшому діалогу й співпраці між усіма зацікавленими сторонами: органами влади та неурядовими організаціями.

Вирішення проблеми незаконних рубок і поліпшення управління лісами є стратегічним завданням для відновлення України. Російські війська окупували східні і південні території, де історично розташовувалася більша частина промисловості, яку нині значною мірою зруйновано. Владі країни потрібно максимально використати ресурси на заході та півночі країни, на підконтрольних їй територіях. Саме там розташовані ліси. Стале управління цими важливими природними ресурсами набуває вирішального значення і має стати основою для надійного відновлення.

Зрештою, таке управління ресурсами могло б сприяти збереженню українських лісів, водночас забезпечуючи належну основу для сталої відбудови країни.

1.2 Методологія

Цей звіт базується на міждисциплінарному підході та загальній методології серії Environmental Corruption Deep Dive Series, заснованої Базельським інститутом управління⁴. Міждисциплінарний підхід – основа цієї серії. Він покликаний об'єднати національних і міжнародних експертів із взаємодоповнювальними галузями знань для подолання складності та новизни дослідження екологічної корупції.

Загальна методологія охоплює три основні дослідницькі кроки: початкове кабінетне дослідження, ідентифікація та пріоритизація справ для дослідження й аналізу, проведення напівструктурованих інтерв'ю.

Кабінетне дослідження створює основу для групи дослідників обговорити наявні дослідження та інформацію щодо незаконних рубок і корупції, а також дає змогу виявити прогалини у знаннях.

В основі методології «глибокого занурення» лежить виявлення кейсів для заповнення матриці кейсів, яку потім аналізує дослідницька група з метою

⁴ З іншими звітами серії Deep Dive можна ознайомитися за посиланням: baselgovernance.org/deep-dive.

визначення їх пріоритетності на підставі критеріїв відповідності та доцільності. Окремі справи, представлені в цьому звіті, було відібрано в результаті аналізу матриці пріоритетності. Аналіз справ проводився з використанням загальнодоступних джерел (судових рішень, повідомлень у ЗМІ, звітів громадянського суспільства та наукової літератури). У процесі аналізу однієї зі справ співавтор цього звіту також мав змогу відвідати місце вчинення незаконних рубок (справа урочища Дубки).

Третім ключовим елементом методології є проведення серії напівструктурованих інтерв'ю з метою отримання окремих думок щодо аналізованих кейсів. Через чутливість теми всім опитаним було запропоновано залишитись анонімними. З огляду на цілі цього дослідження було проведено 10 напівструктурованих інтерв'ю з експертами, які мають значний досвід і знання у сферах лісового господарства та запобігання і протидії корупції. Дослідницька група контактувала з усіма зацікавленими особами, які мають відповідний досвід та експертизу – представниками екологічних громадських організацій, нинішніми та колишніми працівниками органів влади, колишніми представниками лісового сектору, журналістами-розслідувачами.

Крім того, звіт пройшов процедуру широкомасштабного експертного рецензування, щоб зібрати думки внутрішніх експертів Базельського інституту управління (внутрішнє рецензування) та інших зацікавлених осіб (зовнішнє рецензування).

1.3 Структура

У розділі 2 цього звіту проведено огляд сфери лісового господарства та лісозаготівель в Україні. У розділі 3 надано визначення незаконних рубок і запропоновано основу для розуміння різних видів незаконних рубок. Розділ 4 містить огляд стану корупції та боротьби з нею в Україні.

Розділ 5 об'єднує попередні розділи та, використовуючи типологізацію незаконних рубок, досліджує, як корупція сприяє незаконним рубкам. У розділі 6 досліджено конкретні справи, які демонструють різні аспекти корупції, пов'язаної з незаконними рубками.

Останній розділ 7 містить рекомендації для європейських та українських стейкхолдерів щодо мінімізації корупції та незаконних рубок.

2 Управління лісами і рубки лісів в Україні

Ліси України є важливими для біорізноманіття та господарської діяльності в деяких регіонах країни. Переважно вони належать державі, лише 13 % із них перебувають у комунальній власності та 7 % розташовані на землях запасу і не мають чітко визначеного права власності. Формування та реалізація державної лісової політики мають численні адміністративні недоліки й колізії. Повсякденне управління лісами делеговано так званим постійним лісокористувачам, якими найчастіше є державні лісогосподарські підприємства. Вони значною мірою покладаються на лісозаготівлю для свого фінансування. Останнім часом зросла частка експорту в країни ЄС.

Ліси України

Відповідно до офіційної статистики, ліси покривають приблизно 16 % території України (9,6 млн га) (ДАЛРУ, 2022) і переважно розташовані на заході та півночі країни. Ця цифра може бути неточною та не включає «самосійні ліси» (природно заліснені закинуті сільськогосподарські угіддя) та інші лісові землі, які не мають юридичного статусу «лісів».

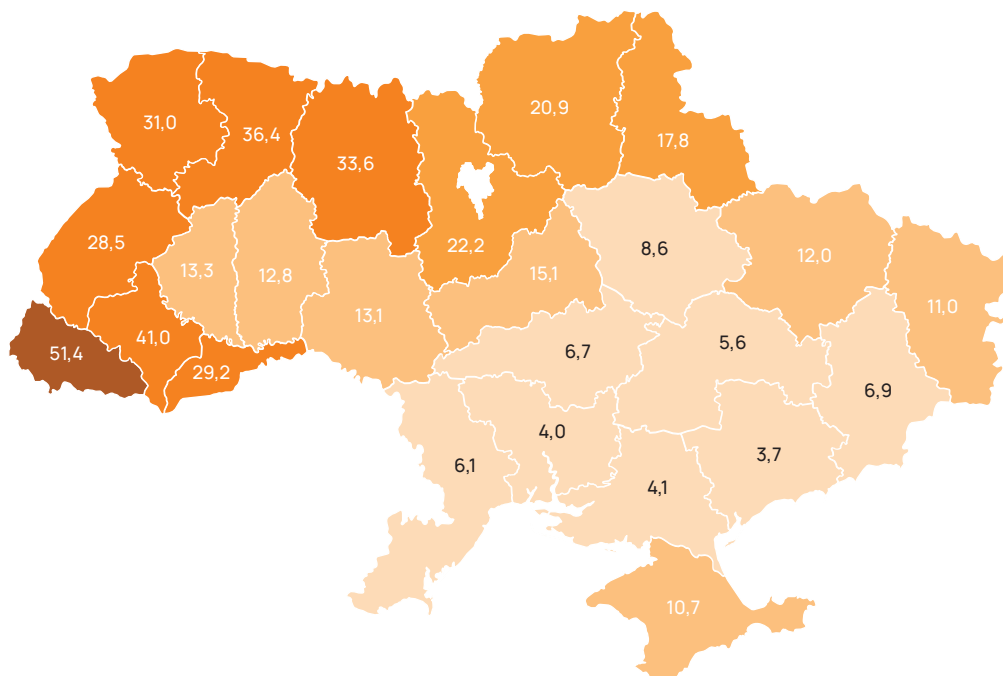

Рис. 1. Відсоток лісистості регіонів України. Дані за 2011 рік. Джерело: <https://forest.gov.ua/napryamki-diyalnosti/lisi-ukrayini/zagalna-harakteristika-lisiv-ukrayini>

Близько 87 % лісів перебувають у державній власності, 13 % – у комунальній. Частка приватних лісів становить 0,1 % (ДАЛРУ, 2022).

2.1 Суб'єкти управління лісами

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (Міндовкілля) – головний орган, який відповідає за формування державної політики у сфері лісів, тоді як Державне агентство лісових ресурсів України (ДАЛРУ) є центральним органом, відповідальним за реалізацію такої політики. Однак на практиці Міндовкілля також виконує низку функцій, пов'язаних з реалізацією лісової політики (наприклад, погоджує рубки в межах природоохоронних територій). Водночас ДАЛРУ часто бере участь у формуванні державної політики, наприклад, шляхом підготовки проектів підзаконних актів.

Рис. 2. Органи управління лісами

Безпосереднє управління лісами державної та комунальної власності здійснюють органи управління, яких називають «постійні лісокористувачі» (ДАЛРУ, 2022). Ці окремі юридичні особи можуть бути підзвітні та підконтрольні низці органів:

- ДАЛРУ контролює понад 170 постійних лісокористувачів. Це державні лісгосподарські підприємства (лісгоспи), які, своєю чергою, здійснюють управління 73 % лісів України. Станом на лютий 2023 року всіх підконтрольних ДАЛРУ лісокористувачів було об'єднано в єдине державне підприємство «Ліси України». Колишні лісгоспи нині працюють як філії ДП «Ліси України» і вже не є окремими юридичними особами.
- Більшість інших постійних лісокористувачів підзвітна та підконтрольна Міністерству оборони України (так звані військові лісгоспи), Національній академії наук України та Міндовкілля (національні парки та заповідники).

- Комунальні лісокористувачі, яким часто належать колишні колгоспні ліси, розподілені по Україні нерівномірно та підпорядковуються різним місцевим органам влади⁵.

Лісокористувачі мають власну територію, адміністративні будівлі, персонал і техніку. Вони виконують широкий спектр завдань, зокрема:

- лісокористування (наприклад, лісозаготівля та продаж заготовленої деревини – переважно лісу-кругляку та дров);
- відновлення лісів (наприклад, висадка дерев на місцях вирубки);
- захист від пожеж або незаконних рубок;
- моніторинг.

Міжнародні експертні місії та українські неурядові організації (НУО) зазначають, що і Міндовкілля, і ДАЛРУ потерпають від адміністративних недоліків. Наприклад, Міндовкілля бракує кадрів, які формують лісову політику. ДАЛРУ призначає керівників лісгоспів, які перебувають у його юрисдикції, але процес і обґрунтування таких призначень чітко не визначені та не відповідають конкурсним процедурам. Діяльність ДАЛРУ здебільшого спрямована на управління лісами, які безпосередньо підпорядковуються йому, тоді як комунальні та інші державні ліси не є пріоритетними (EU TAIEX expert mission, 2018).

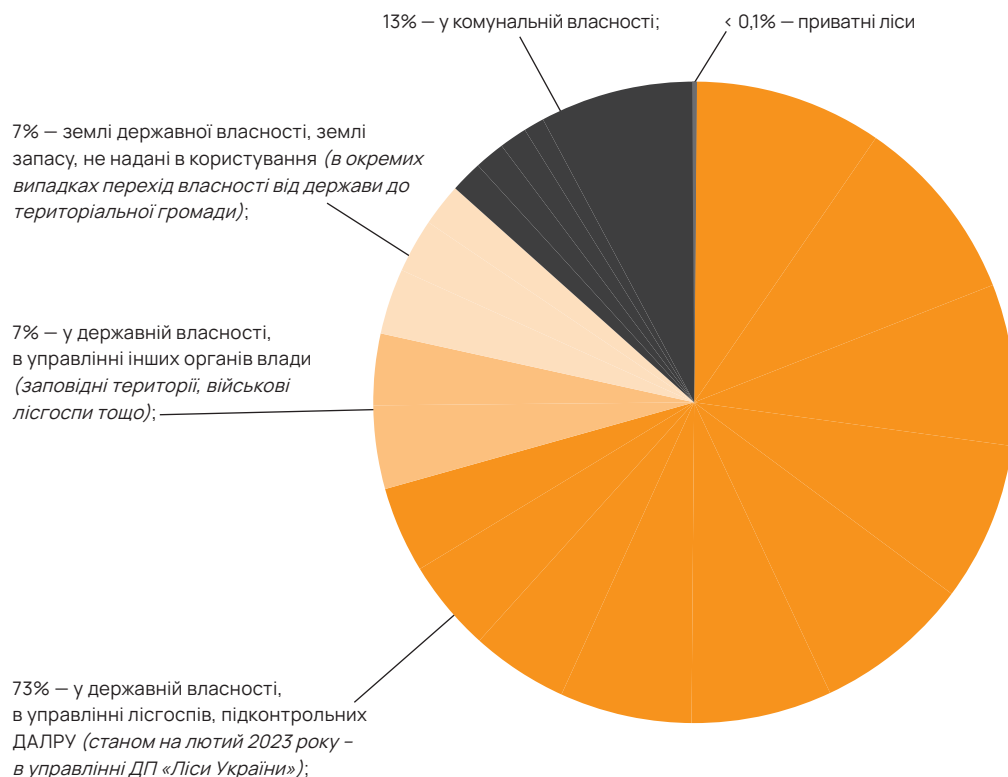

Рис. 3. Структура управління та використання лісів в Україні

⁵ За радянських часів деякі колгоспи мали у своєму розпорядженні ліси. Після розпаду Радянського Союзу багато з цих лісів було передано новоствореним комунальним лісогосподарським підприємствам, підпорядкованим місцевим органам влади.

Незалежно від форми власності лісове господарство ведеться у відповідності до єдиних вимог законодавства: починаючи із законів (наприклад, Лісового кодексу України), закінчуючи наказами ДАЛРУ. Лісовпорядкування є обов'язковим для всіх лісокористувачів України і проводиться кожні 10 років.

Хто відповідальний за ліси на землях запасу?

Близько 7 % лісів України не надані в користування жодному лісокористувачу і розташовані на землях запасу. Такі землі, які раніше перебували в державній власності (і увійшли до статистичних даних вище), тепер переходять у комунальну власність у межах земельної реформи, яку проводить уряд протягом кількох останніх років⁶. Проте фактично такі ліси «нічийні»: на них не ведеться жодного господарювання, їх охорону не забезпечує ні держава, ні органи місцевого самоврядування. Такі ліси часто стають жертвами злочинних угруповань, так званих «чорних лісорубів», або об'єктом забудови чи інфраструктурних проєктів. У деяких випадках такі ліси не визнаються «лісами» в земельній документації (див. справу урочища Дубки, підрозділ 6.1.).

2.2 Лісозаготівля та деревообробна промисловість

Лісовий сектор України, включно з виробництвом меблів і деревообробкою, становить лише близько 1,1–1,2 % ВВП країни (Київська школа економіки, 2021). Проте в деяких районах, особливо в Карпатах і на Поліссі, лісова промисловість є основним джерелом доходу для багатьох місцевих територіальних громад.

Згідно з державною статистикою, у 2021 році в лісах усіх форм власності було заготовлено близько 17,6 млн м³ деревини (приблизно 586 тис. вантажівок деревини). Заготівля деревини зменшується з 2018 року, однак загальний обсяг заготівлі деревини за 2020 та 2021 роки може бути заниженим⁷.

6 Відповідно до нещодавніх змін до законодавства, величезна частина державних сільськогосподарських земель та деяких інших земель (які не є державними лісовими землями) переходить у комунальну власність. У той же час, нещодавно змінені закони не дають чіткого розуміння, чи ліси на землях запасу державної власності (які не надані в користування) також є об'єктом переходу. Тому частина з них залишається у державній власності, а частина передається місцевим громадам.

7 Починаючи з 2020 року загальний обсяг заготовленої деревини визначається на основі нещодавно запровадженої системи електронного обліку деревини. Однак не всі лісокористувачі застосовують цю систему належним чином, тому деяку частину заготовленої деревини може бути не охоплено. Крім того, до цих цифр не входить необлікована нелегальна деревина (див. нижче).

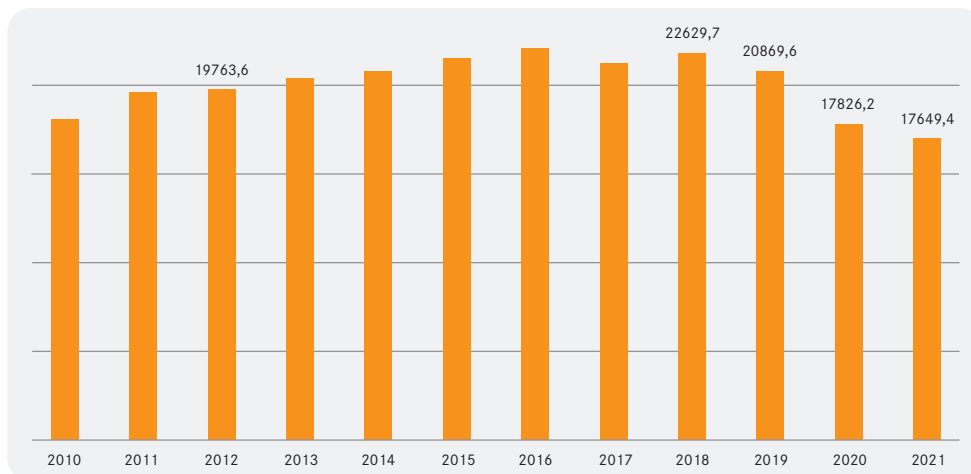

Рис. 4. Обсяги заготівлі деревини в Україні, в тис. м³. Джерело: Державна служба статистики України (<https://www.ukrstat.gov.ua/>)

У зв'язку з падінням обсягу ВВП, яке пов'язане з повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну у 2022 році, українська влада заявила про намір збільшити обсяги рубок на підконтрольних територіях⁸. Такий заклик цілком відповідає зростанню попиту на паливну деревину через руйнування енергетичної інфраструктури та потреби в додаткових доходах до бюджету через складну економічну ситуацію.

Заготовлена деревина використовується як всередині країни, так і експортується. Згідно з офіційною статистикою, основними імпортерами української деревини та продукції з неї у 2021 році були Румунія, Угорщина, та інші країни ЄС, Китай⁹. У 2022 році частка країн ЄС зросла через закриття кордонів із Білоруссю та росією, а також через неможливість морського транспортування деревини до країн Азії.

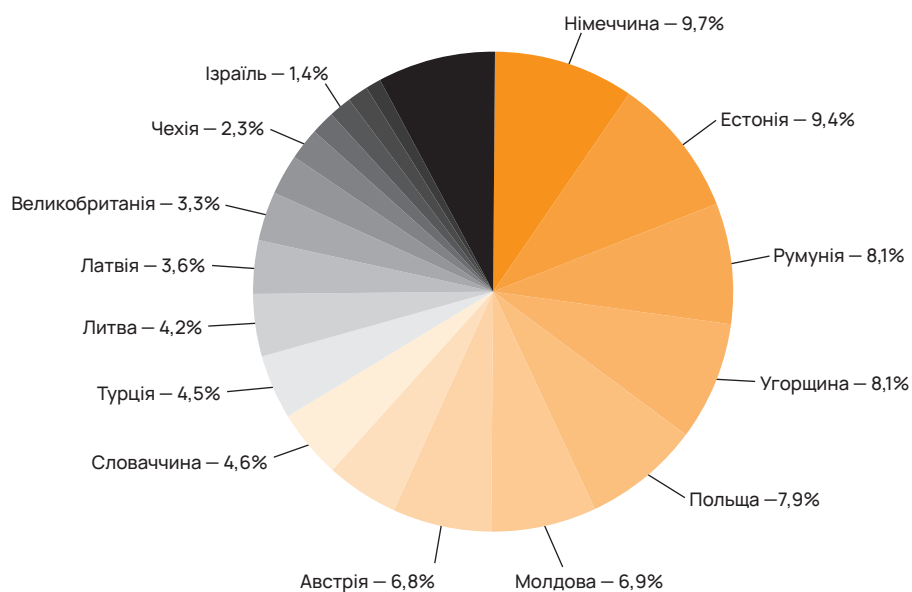

Рис. 5. Експорт пиломатеріалів з України за країнами за червень – жовтень 2022 року. Джерело: Лісогосподарський інноваційно-аналітичний центр (<https://stat.ukrforest.com/pages/certificate>)

8 Про це зазначали міністр захисту довкілля та природних ресурсів України (<https://www.facebook.com/ruslan.strelets/posts/3317803768532727>) та голова ДАЛРУ (<https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/25/689559/>).

9 Офіційна статистика від Державної служби статистики України (<https://www.ukrstat.gov.ua/>).

2.3 Оподаткування та фінансування лісової галузі

Система оподаткування та фінансування лісової галузі також заслуговує на увагу. Залежно від виду рубок усі лісокористувачі сплачують фіксований податок (рентну плату) до державного та місцевого бюджетів за кожен кубічний метр заготовленої деревини. З 2018 року лісокористувачі також повинні сплачувати земельний податок до місцевого бюджету.

Крім рентної плати, лісгоспи також сплачують фіксовану частину власного прибутку до державного бюджету у вигляді дивідендів. У 2021 році така частка становила 80 %. У 2022 році держава зменшила відсотковий розмір дивідендів до 50 %, але лише за умови, що зекономлені 30 % лісгоспи використовуватимуть для захисту й відновлення лісів.

Водночас державне фінансування діяльності більшості лісгоспів є мінімальним. У 2021 році лісгоспи отримали приблизно 338 млн грн (близько 10,8 млн євро) з державного бюджету. ДАЛРУ зазначає, що це становить лише 20 % від потреб усієї галузі. Найбільш збитковими і проблематичними є лісгоспи на півдні та сході України, де комерційна лісозаготівля є вкрай обмеженою. У тому ж 2021 році лісгоспи, які перебувають в управлінні ДАЛРУ, сплатили до державного та місцевих бюджетів близько 7 млн грн податків (ДАЛРУ, 2022).

Отже, більшість лісокористувачів в Україні перебувають на самофінансуванні та зазвичай отримують прибуток лише з продажу заготовленої ними ж деревини.

3 Незаконні рубки в Україні

Незаконною рубкою вважається будь-яка заготівля деревини, яка проводиться без спеціального дозволу або з порушенням вимог законодавства. В українському законодавстві таку діяльність чітко не визначено, що призводить до непорозумінь. Можна виділити три види незаконних рубок: незаконні рубки, вчинені приватними особами (місцевим населенням та/або злочинними угрупованнями); незаконні рубки постійними лісокористувачами (з дозволами та без них); незаконне знеліснення.

3.1 Виклики у визначенні незаконних рубок

З огляду на цілі цього дослідження під незаконними рубками ми розуміємо будь-яку заготівлю деревини, проведену без дозвільних документів або з порушенням законодавчих вимог до заготівлі деревини. Наприклад, дерево, самовільно зрубане місцевим жителем на дрова без жодних документів, або дерево, зрубане лісгоспом з усіма належними документами, але в заборонений для рубки період.

В Україні важливо розмежовувати незаконні та несталі рубки, тому що здебільшого це не одне й те саме. Стосовно захисту біорізноманіття та запобігання зміні клімату українське законодавство є застарілим і часто базується на радянських підходах до управління лісами. Як наслідок, цілком законна вирубка може мати катастрофічні екологічні наслідки, і навпаки (Free Svydovets Group, 2021).

Українське законодавство не дає вичерпної відповіді на питання, яку рубку вважати незаконною, що призводить до непорозумінь (REC, 2010; EU TAIEX mission, 2018). Наприклад, офіційна статистика як незаконні фіксує виключно рубки, проведені без дозвільних документів, – так звані «самовільні рубки». Коли голова ДАЛРУ звітував про зниження рівня незаконних рубок на 54 % у 2021 році проти 2020 року (ДАЛРУ, 2021), він мав на увазі виключно рубки без дозвільних документів.

У 2004 році Пленум Верховного Суду України постановив, що поняття «незаконна порубка» у відповідній статті 246 Кримінального кодексу України охоплює не тільки порубки без дозвільних документів, а й будь-які порубки з порушенням законодавства¹⁰. Але на практиці цю Постанову майже не використовують. Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень за останні роки демонструє, що переважна більшість справ стосується лише самовільних рубок. Опитані нами експерти вказують, що інші види незаконних рубок, у разі їх виявлення, кваліфікуються як «зловживання владою» або «службова недбалість».

¹⁰ Див. ст. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 17 від 10.12.2004 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text>).

3.2 Відмежування незаконних рубок від незаконної торгівлі деревиною

Незаконна рубка лісу – не єдина незаконна діяльність, яка впливає на ланцюг постачання деревини в Україні. За наявними даними, численні маніпуляції та схеми відбуваються також на етапі транспортування й реалізації деревини лісокористувачами. Наприклад, поширені випадки продажу ділової деревини під виглядом дров або навмисного заниження вартості деревини (EU TAIEX mission, 2018). З огляду на цілі цього звіту ми зосереджуємося виключно на незаконних рубках, виявляємо проблеми лише на етапі заготівлі і не зачіпаємо весь ланцюг постачання деревини. У торгівлі деревиною беруть участь інші суб'єкти, ця діяльність регулюється іншими нормативно-правовими актами.

3.3 Види незаконних рубок

В Україні можна виокремити різні види незаконних рубок. Наведена нижче типологія розроблена спеціально з огляду на цілі цього звіту і є умовною та неофіційною, але вона спрощує розуміння причин виникнення незаконних рубок і розроблення стратегій протидії.

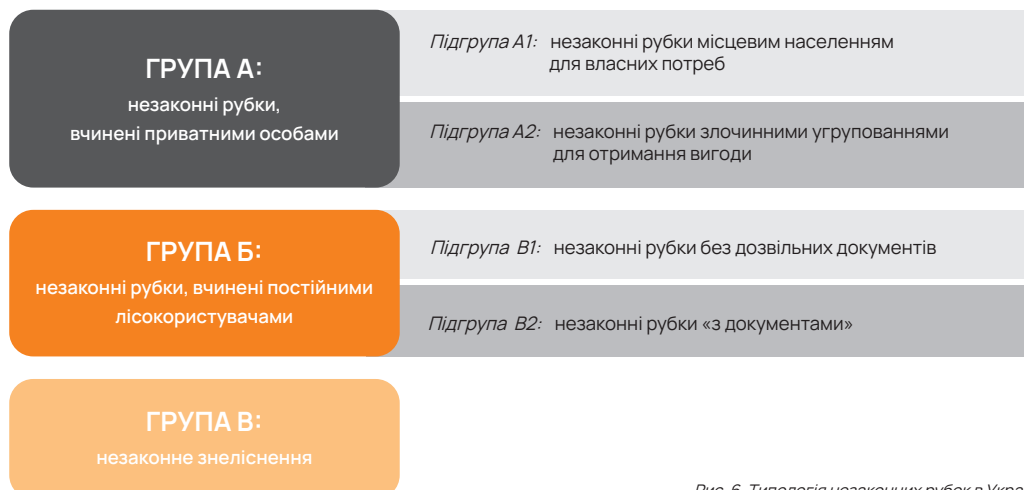

Рис. 6. Типологія незаконних рубок в Україні

3.3.1 Група А: незаконні рубки, вчинені приватними особами

Цей вид рубок можна поділити на дві підгрупи:

Підгрупа А1: незаконні рубки місцевим населенням для власних потреб

Такі незаконні рубки є відносно поширеними в окремих регіонах України в лісах, що примикають до населених пунктів. Найчастіше мова йде про мешканців сільських громад, які самовільно, без жодних дозвільних документів, рубають невелику кількість дерев для опалення будинків або інших господарських потреб. Тобто важливою характеристикою цих рубок є те, що заготовлена деревина або продукція з неї надалі не продається (REC, 2010).

Основна мотивація - заощадити на дровах або деревині, що не дивно, адже середній дохід місцевих мешканців є низьким. Опитані нами експерти також

зазначили про неможливість офіційної купівлі паливної деревини через значний час очікування (два або більше місяців).

На місцевому рівні масштаб таких самовільних рубок обернено пропорційний якості роботи лісгоспів, до обов'язків яких входить протидія самовільним рубкам. Яскравим прикладом тут є масштабні самовільні рубки в комунальних лісах Львівської області, які управляються підприємством «Галсільліс» (Екологія Право Людина, 2020b).

На жаль, немає детальної оцінки незаконних рубок цієї підгрупи. Проте, з огляду на низьку спроможність місцевих громад займатися незаконними рубками, незаконні рубки цієї підгрупи, скоріше за все, не становлять значної загрози ні з економічного, ні з екологічного погляду.

Підгрупа А2: незаконні рубки злочинними угрупованнями для отримання вигоди

Такі незаконні рубки також є або були поширеними в багатьох регіонах України. Найчастіше певна група людей (з-поміж місцевих жителів або ні), часто у змові з представниками органів правопорядку, вчиняє незаконні рубки для отримання вигоди.

Наприклад, протягом 2019–2020 років на Поліссі були поширені випадки самовільних рубок найбільших дубових дерев. Зловмисники забирали лише нижню, найтовстішу та найціннішу частину дерева, яка потім використовувалася для виготовлення діжок¹¹ або інших продуктів з деревини. Іншим прикладом є кустарне виробництво деревного вугілля з незаконної деревини в північних областях України¹².

Незаконні рубки цієї підгрупи часто вчиняють лісорубні бригади, найняті лісокористувачами. Зловживаючи своїм становищем, такі бригади виходять за межі дозволеного і таємно вирубують більше дерев заради власної вигоди. Деякі експерти пояснюють це не лише бажанням одержати неправомірну вигоду, а й низькою ціною, яку лісокористувач платить за проведення рубок: іноді ця сума не покриває витрати на саму рубку¹³.

Незаконні рубки обох підгруп часто проводяться в лісах на землях запасу, які нікому не надані в користування та погано управляються і контролюються/охороняються.

Точних підрахунків обсягів незаконних рубок групи А немає. Згідно з офіційною статистикою, у 2021 році обсяг незаконних рубок становив 25,8 тис. м³ – це приблизно 122 футбольних полів (ДАЛРУ, 2022). До цього числа входять як рубки групи А, так і окремі поодинокі випадки рубок підгрупи Б1, про які йтиметься нижче.

Обсяг незаконних рубок групи А, найімовірніше, є вищим, аніж той, що зазначено в офіційній статистиці, оскільки постійні лісокористувачі часто свідомо не

11 Наприклад: <https://www.forester.org.ua/chorni-lisoruby-z-volynti-u-lisovij-glushyni-vid-band-tikaye-navit-politsiya/> та https://m.facebook.com/NewsPolissia/photos/a.108377744260125/253155086449056/?type=3&_rdr.

12 Наприклад: <https://suspilne.media/116906-skodili-ekologii-na-rivnensini-zupinili-vipaluvanna-vugilla-u-desatkah-bo-cok-prokuratura/> та <https://rivne.rayon.in.ua/news/520489-na-kostopilshchini-nezakonno-vipalyuvali-vugillya>.

13 Докладніше за посиланням: https://www.youtube.com/watch?v=PNWVCJc03BY&feature=emb_logo.

повідомляють про випадки незаконних рубок на їхній території, навіть у разі виявлення. Це зумовлено тим, що у разі невстановлення винних осіб лісокористувач повинен самостійно відшкодувати завдані збитки.

Точної інформації щодо подальшої долі незаконно зрубаної деревини немає. Найімовірніше, паливна деревина з незаконних рубок підгрупи А1 використовується місцевим населенням та не йде за кордон. Деревина ж із підгрупи А2 (наприклад, як деревне вугілля або вироби з деревини) може продаватись як на території країни, так і експортуватись за підробленими документами.

3.3.2 Група 2: незаконні рубки, вчинені постійними лісокористувачами

Головна характеристика цієї групи незаконних рубок – вони відбуваються за безпосередньої участі або з відома осіб, які є посадовими особами-представниками постійних лісокористувачів (державного чи комунального лісгоспу, національного парку тощо).

Підгрупа Б1: незаконні рубки без дозвільних документів

Прикладами незаконних рубок представниками постійних лісокористувачів без дозвільних документів є:

- **Перевищення погодженого обсягу рубок.** Наприклад, лісокористувач отримує дозвіл на рубку 250 м³ деревини, а насправді вирубується 300 м³. Проте документів на вирубку додаткових 50 м³ немає.
- **Рубки дерев за межами дозволеної території.** Наприклад, лісокористувач отримує дозвіл на вирубку 1 га лісу, але насправді відбувається вирубка 1,1 га. Шматок у 0,1 га не покривається дозволом.
- **Незаконні рубки без дозвільних документів.** Наприклад, посадова особа лісокористувача свідомо і незаконно вчиняє незаконну рубку дерев на ділянці, щодо якої не було видано жодного дозвільного документа (WWF, 2020).

Головною мотивацією тут є одержання неправомірної вигоди. Деревину збувають на чорному ринку, а отже, увесь дохід від цього продажу йде безпосередньо посадовим особам постійних лісокористувачів без сплати податків або інших зборів. Деякі респонденти проведених нами інтерв'ю вказують, що така деревина може бути «легалізована» за допомогою різних схем і документів, що дозволяє потім продавати її на внутрішньому ринку або навіть експортувати за кордон.

Майже неможливо оцінити масштаби незаконних рубок підгрупи Б1. Проте респонденти під час інтерв'ю вказували, що частка незаконних рубок цієї підгрупи значно вища, ніж частка незаконних рубок групи А.

Підгрупа Б2: незаконні рубки «з документами»

Головною особливістю цієї підгрупи є те, що незаконні рубки вчиняються за дозвільними документами, проте отримання таких документів або ж проведення самої рубки відбувається з порушенням вимог законодавства. У літературі такі рубки також називають «незаконні рубки з документами» (наприклад, Earthsight, 2020).

Приклади таких незаконних рубок є численними, зокрема:

Проведення рубки за документами із завідомо недостовірними відомостями. Найпоширенішими з-поміж таких рубок є незаконні санітарні рубки, тобто рубки дерев, які не мають ознак ураження хворобами або шкідниками. Такі рубки можуть проводитися за дозволом та за наявності всіх інших належних документів. Однак інформація, зазначена в таких документах, є завідомо неправдивою (Free Svydovets Group, 2021).

Видача дозвільного документа на підставі неповного пакета документів. Отриманню дозволу на рубку (лісорубного квитка) передують отримання значної кількості інших документів, які різняться залежно від виду рубки. Деякі з таких документів можуть свідомо ігноруватися або видаватися з порушеннями. Наприклад, українське законодавство вимагає від лісокористувачів погоджувати рубки на заповідних територіях з органами влади. Поширеними є ситуації, коли таке погодження не отримується, хоча інші документи на рубку оформлюються у встановленому законодавством порядку (Free Svydovets Group, 2021).

Інші порушення законодавства. Під час цих незаконних рубок можуть порушуватися будь-які інші норми природоохоронного або іншого законодавства, наприклад, знищення охоронюваних видів під час проведення рубки або проведення рубки в заборонений календарний період (період тиші). Один з найвідоміших прикладів – випадок 2020 року. Розслідування громадської організації Earthsight показало, що деревообробне підприємство в Закарпатській області закуповувало деревину, заготовлену лісгоспом. Ця деревина була отримана переважно під час санітарних рубок у період з 1 квітня по 15 червня, під час “періоду тиші”, коли санітарні рубки прямо заборонені законом. Пізніше продукція, виготовлена з такої нелегальної деревини, була маркована Лісовою наглядовою радою (FSC) і використовувалася IKEA. (Earthsight, 2020).

Неможливо точно оцінити частку незаконних рубок підгрупи B2, але вона неодмінно викликає велике занепокоєння (EU TAIEX mission, 2018; Earthsight, 2020) і може сягати мільйонів кубічних метрів деревини (Earthsight, 2018; WWF, 2020a). Це найпоширеніший вид незаконних рубок в Україні. Доволі часто представники української влади та Європейського Союзу, а також інші імпортери деревини не визнають його наявності.

Отримана деревина має всі або більшість офіційних документів, необхідних для вирубки. Це є гарантією законності походження деревини як в Україні, так і в країнах-імпортерах. Ця деревина офіційно обліковується і не сприймається як «незаконна».

Один і той самий випадок незаконної рубки може належати до обох підгруп – B1 і B2. Наприклад, якщо дозвільний документ отримано з порушенням і кількість фактично вирубанної деревини свідомо занижена.

Мотиви вчинків варіюються від особистої вигоди до заповнення «дірок» у бюджеті лісокористувача. Доволі часто на чинне законодавство та норми не звертають уваги, оскільки є доволі низька ймовірність бути притягнутим до відповідальності.

3.3.3 Група В: незаконне знеліснення

Незаконні рубки цієї групи передбачають вирубку лісу для сільськогосподарських потреб, будівництва або інфраструктурних проєктів, що призводить до безповоротної втрати лісів (REC, 2010).

Прикладом такої діяльності є незаконне відчуження земель лісового фонду у лісокористувачів з подальшою передачею в приватну або комунальну власність. Здебільшого це відбувається через неналежним чином оформлену земельну документацію лісокористувачів. До того ж, попри вимогу законодавства, у разі зміни цільового призначення земель лісового фонду не отримується погодження Кабінету Міністрів України.

Інший приклад – свідоме ігнорування наявності лісу на земельній ділянці під час її передачі в користування. Наприклад, орган місцевого самоврядування може передати в приватну власність лісову ділянку на землях запасу, але наявність лісу на ділянці жодним чином не вказано в земельній документації. У результаті цього відбувається рубка та подальша забудова або перетворення ділянки на сільськогосподарські угіддя. Те саме стосується самосійних лісів на закинутих сільськогосподарських землях, які утворилися природним шляхом (Екологія Право Людина, 2020а).

На сьогодні неможливо оцінити масштаби таких порушень. Деякі експерти припускають, що випадки незаконного знеліснення з подальшою забудовою більше поширені поблизу великих міст через вищу ціну на землю. Наприклад, у 2022 році екологічна громадська організація виявила щонайменше 1459 га лісу, які було незаконно відчужено в постійних лісокористувачів у Київській області протягом 8 років¹⁴.

14 Докладніше за посиланням: <https://uncg.org.ua/deryban-1459-hektariv-lisu/>.

4 Огляд стану корупції в Україні

Корупція залишається проблемою в Україні, хоча постійні зусилля органів влади та представників громадянського суспільства ініціювати реформи антикорупційної системи в Україні після Революції Гідності (листопад 2013 – лютий 2014) починають давати плоди. З-поміж інструментів прозорості можна назвати відзначену нагородами платформу публічних закупівель Prozorro та відкриті бази даних про нерухомість, землю та транспортні засоби, а також бенефіціарних власників юридичних осіб. Пандемія COVID-19 і вторгнення росії додали викликів у сфері запобігання корупції. Українська влада усвідомлює цей виклик і рішуче долає його навіть під час війни. Серед представників громадянського суспільства, коаліція RISE Ukraine разом з іншими національними та міжнародними громадськими організаціями вже працює над усуненням корупційних ризиків у процесі післявоєнної відбудови України.

4.1 Корупція: глибоко вкорінена проблема

Після здобуття незалежності Україна намагалась побудувати ефективну систему запобігання та протидії корупції. Проте, незважаючи на розвинуте антикорупційне законодавство та наявні інституції, є низка проблем, що сповільнюють цей процес. Відповідно до Індексу сприйняття корупції за останні 11 років, Україна значно поліпшила свій рейтинг на 6 пунктів (Transparency International, 2021), і починаючи з 2017 року відбувається постійне коливання рейтингу на ± 2 пункти (рис. 7).

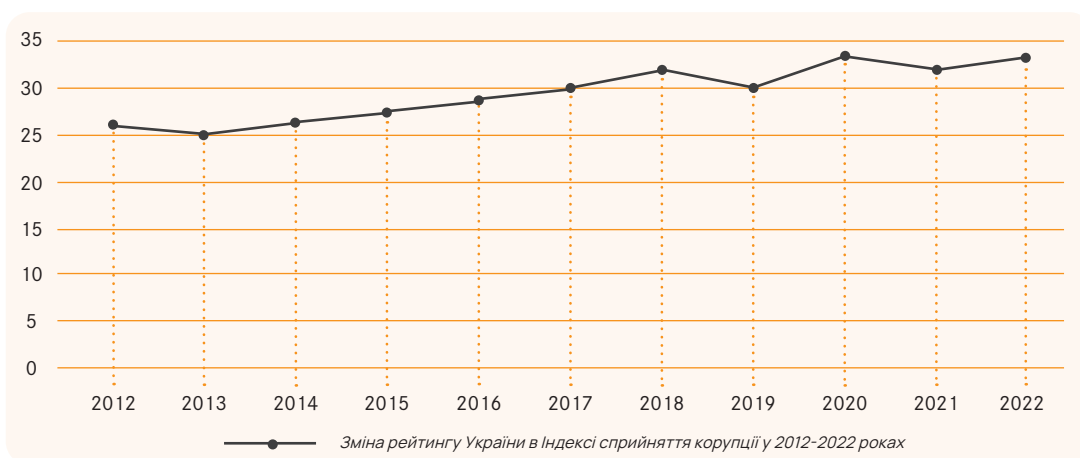

Рис. 7. Зміна рейтингу України в Індексі сприйняття корупції у 2012-2022 роках (Transparency International, 2022)

У 2021 році громадяни країни визнавали корупцію однією з важливих проблем для держави. На думку 68,6 % респондентів нещодавно проведеного дослідження¹⁵, корупція посідає третє місце серед основних викликів України, а політичну корупцію вважають найсерйознішою¹⁶ (Савчук та ін., 2021).

¹⁵ Дослідження «Корупція в Україні 2021: розуміння, сприйняття, поширеність».

¹⁶ Відсоток відповіді «дуже серйозно» на запитання «Наскільки серйозною проблемою для України Ви вважаєте такі типи

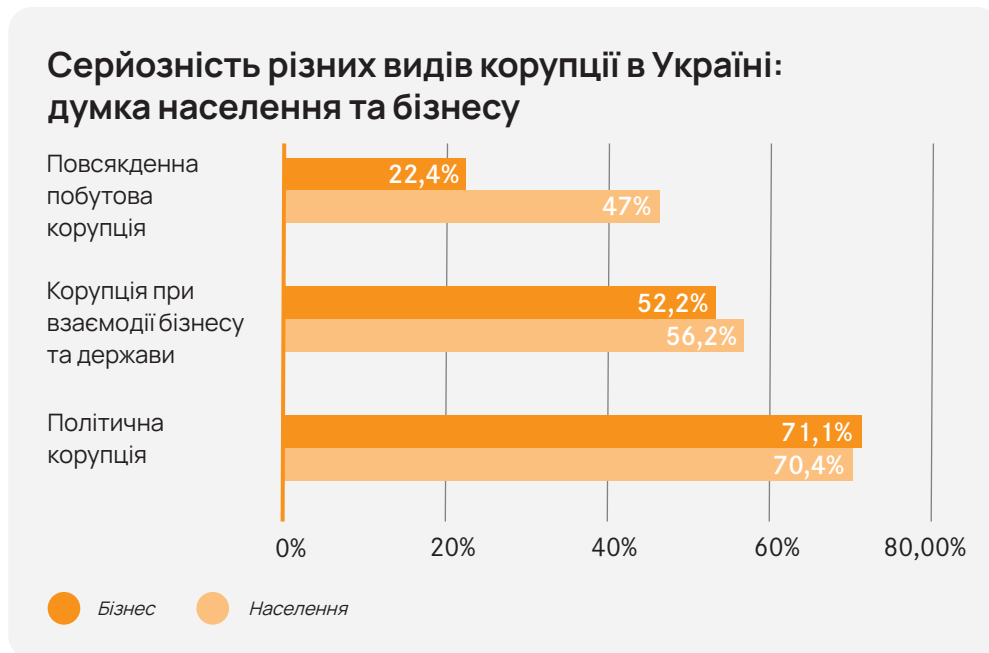

Рис. 8. Серйозність різних видів корупції в Україні: порівняння думки населення та бізнесу (Савчук та ін., 2021)

Революція Гідності (листопад 2013 – лютий 2014) принесла політичні та соціальні зміни, які були реакцією на корупцію та узурпацію влади тогочасними політичними елітами країни. Це відкрило вікно можливостей для громадянського суспільства та міжнародних організацій для проведення реформ, включно з антикорупційною: було ухвалено закони про Антикорупційну стратегію, запобігання корупції та створення органів антикорупційної інфраструктури: Національного антикорупційного бюро України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та Національного агентства з питань запобігання корупції.

4.2 Законодавче визначення та види корупції в Україні

У цьому звіті ми спиратимемось на загальноприйняте визначення корупції як «зловживання наданою владою для власної вигоди» (Transparency International, б. д.).

Закон України «Про запобігання корупції» визначає основні засади та інструменти запобігання корупції. Кримінальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення містять статті, які передбачають відповідальність за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень і які поширюються як на державних службовців, так і на приватний сектор. Прикладами таких порушень є активне та пасивне хабарництво, зловживання впливом, конфлікт інтересів, фаворитизм, розтрата, відкати, зловживання владою, незаконне збагачення тощо.

4.3 Органи антикорупційної інфраструктури

До спеціалізованих антикорупційних органів належать:

- **Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК)** – центральний орган виконавчої влади, відповідальний за формування та імплементацію антикорупційної політики.
- **Національне антикорупційне бюро України (НАБУ)** – центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, відповідальний за розслідування топкорупції.
- **Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП)** – орган, створений для (а) здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування кримінальних правопорушень НАБУ; (б) підтримання публічного обвинувачення у відповідних провадженнях; (в) представництва інтересів громадянина та/або держави в суді у випадках, передбачених законом і пов'язаних з корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями. Голова САП є заступником Генерального прокурора. САП є самостійним підрозділом Офісу Генерального прокурора.
- **Вищий антикорупційний суд (ВАКС)** – спеціалізований суд, запуск якого відбувся у 2019 році з метою завершення системи розслідування і розгляду судових справ високопосадової корупції. Його основними завданнями є здійснення правосуддя з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних з корупцією злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. ВАКС здебільшого розглядає справи, які розслідуються НАБУ під процесуальним керівництвом САП.

Крім цих органів, також є інші, які розслідують справи щодо корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень:

- **Державне бюро розслідувань (ДБР)** – орган правопорядку, який розслідує справи щодо злочинів (у тому числі корупційних), які вчиняють високопосадовці та які не належать до підслідності НАБУ, а також військові злочини. Оскільки до підслідності ДБР належить розслідування злочинів, вчинених службовими особами НАБУ та САП, цей орган є запобіжником і «контролюючим» органом названих антикорупційних органів.
- **Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА)** – центральний орган виконавчої влади, який має повноваження з пошуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

АНТИКОРУПЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА В УКРАЇНІ

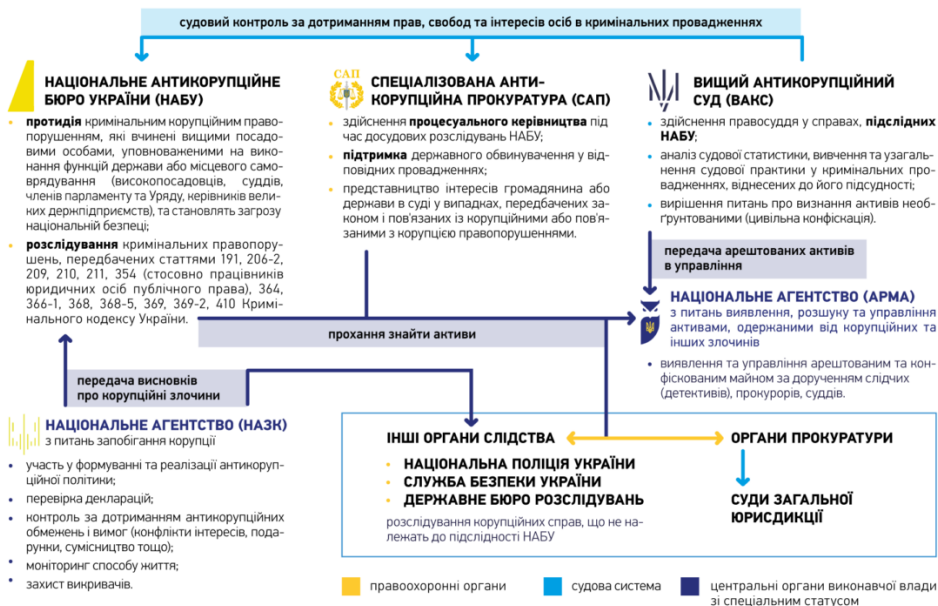

Рис. 9. Органи антикорупційної інфраструктури України (Transparency International Україна, б. д.)

4.4 Інструменти прозорості та підзвітності

Після Революції Гідності Україна створила різні інструменти, спрямовані на забезпечення прозорості інформації. Одним із них є електронна система публічних закупівель Prozorro, яка здобула різноманітні міжнародні нагороди та визнання (Прозоро, б. д.). Це онлайн-майданчик, де державні та комунальні замовники оголошують тендери на закупівлю товарів, робіт і послуг, а представники бізнесу змагаються на торгах за можливість постачати їх державі (Прозоро, б. д.).

Після 2014 року держава відкрила державні реєстри та бази даних про власників нерухомого майна, земельних ділянок і транспортних засобів, а також інформацію про кінцевих бенефіціарних власників юридичних осіб. Інформація з цих баз і реєстрів неодноразово слугувала основою для резонансних журналістських розслідувань, допомагала бізнесу та організаціям громадянського суспільства.

Для зниження рівня побутової корупції держава запровадила різноманітні цифрові інструменти, які спрощують процес надання/отримання адміністративних послуг. Такими є, наприклад, електронні черги для отримання водійських посвідчень або ID-карток, а також мобільний додаток/вебпортал державних послуг «Дія». Портал спрощує процедуру отримання низки документів, переводить їх в електронний формат і тим самим мінімізує корупційні ризики в процесі надання адміністративних послуг.

4.5 Виклики у сфері антикорупції

Корупція залишається проблемою з незавершеними реформами, антикорупційними стратегіями та довготривалими кадровими проблемами в ключових антикорупційних інституціях. Ці зусилля були активізовані під час воєнного часу, і за останні шість місяців було досягнуто значного прогресу. Антикорупційну стратегію, врешті-решт, ухвалили в червні 2022 року, за належної реалізації вона має спричинити якісні зміни в антикорупційних процесах в Україні (Калітенко та ін., 2021).

Рис. 10. Думка населення та бізнесу щодо поширеності корупції в окремих сферах (Савчук та ін., 2021)

Крім того, парламент вніс зміни до законодавства, які дозволили політичним партіям не подавати фінансові звіти до НАЗК. З огляду на це, на думку експертів, невідомо, як політичні партії використали 1,5 млрд грн, виділених із державного бюджету (Рух ЧЕСНО, 2021).

Окрім жахливих наслідків повномасштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року, війна також виявила кілька проблем, пов'язаних з корупцією. Серед них – корупція в процесі надання гуманітарної допомоги, поширений ризик для економік воєнного часу. Під час війни було виявлено факти продажу гуманітарної допомоги (Офіс Генерального прокурора, 2022) та військового спорядження, яке надійшло як допомога (Українська правда, 2022). Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Крім того, НАЗК проаналізувало типові корупційні ризики в процесі надання гуманітарної допомоги¹⁷ (Національне агентство з питань запобігання корупції, 2022). У відповідь на вищезазначені виклики було розпочато кримінальне переслідування за корупцію під час війни.

Незважаючи на те, що війна все ще триває, українська влада, організації громадянського суспільства та міжнародні партнери вже розробляють плани з післявоєнної реконструкції та відновлення країни. Громадянське суспільство взяло на себе ініціативу з підвищення обізнаності про корупційні ризики під час цього процесу,

¹⁷ Ризики на етапі визначення потреб у гуманітарній допомозі; ризики на етапі визначення джерел задоволення потреб у гуманітарній допомозі; ризики на стадії митного оформлення гуманітарних вантажів; ризики на стадії транспортування гуманітарних вантажів; ризики в системі складської логістики; ризики на стадії розподілу гуманітарної допомоги.

що привело до створення коаліції Rise Ukraine¹⁸. Діяльність Коаліції зосереджена на забезпеченні доброчесності, сталості та ефективності відбудови України.

---

¹⁸ Членами Коаліції є українські громадські організації та міжнародні неурядові організації, як-от Базельський інститут управління, Open Contracting Partnership, Open Ownership.

5 Корупція та незаконні рубки

Корупція може сприяти незаконним рубкам шляхом підкупу працівників органів правопорядку, розробників матеріалів лісовпорядкування, лісопатологів, інспекторів Державної екологічної інспекції та працівників реєстраційних органів. Незаконні рубки, вчинені постійними лісокористувачами, є проявом зловживання владою заради власної вигоди. Випадки конфлікту інтересів, розподіл неправомірно здобутих ресурсів та слабкість правоохоронної системи унеможливають завдання з мінімізації корупції в галузі. Повномасштабне вторгнення росії додало викликів, проте отримання Україною статусу кандидата в члени ЄС відкриває можливість для вирішення проблем корупції та незаконних рубок у лісовій галузі.

Корупцію в лісовому секторі, незважаючи на ті катастрофічні наслідки для навколишнього середовища та добробуту громадян, які вона несе, часто не помічають під час формування антикорупційного порядку денного як національні, так і міжнародні актори. Враховуючи її актуальність для реконструкції України та ризики, які несе незаконна деревина з України, що виходить на іноземні ринки, важливим є поглиблення розуміння взаємозв'язку між корупцією та незаконними рубками.

Нижче наведено огляд взаємозв'язку між корупцією та різними видами незаконних рубок, які було визначено в підрозділі 3.3. Цей взаємозв'язок також буде проаналізовано в дослідженні справ у розділі 6.

5.1 Корупція та незаконні рубки, вчинені приватними особами

5.1.1 Незаконні рубки місцевим населенням для власних потреб

Корупція відіграє незначну роль у сприянні цій підгрупі незаконних рубок. Місцеве населення діє самостійно, щоб задовольнити свої потреби. Такі рубки завдають збитків лісокористувачам, які, своєю чергою, намагаються протидіяти цим рубкам. Проте респонденти зазначають, що лісокористувачі іноді можуть дозволяти місцевому населенню проводити незаконні рубки для опалення за невелику суму хабаря.

У багатьох регіонах купівля дров у лісокористувачів за офіційною процедурою є доволі складним, а іноді просто неможливим процесом. Це пов'язано з тим, що лісокористувачі зацікавлені в продажу дров насамперед бізнесу, а не населенню. Наразі неможливо оцінити внесок цього чинника в поширеність незаконних рубок підгрупи А1.

5.1.2 Незаконні рубки злочинними угрупованнями для отримання вигоди

У цій підгрупі незаконних рубок корупція відіграє більшу роль. Декілька респондентів під час інтерв'ю вказували, що незаконні рубки підгрупи А2 можуть відбуватись із залученням службових осіб лісгоспів. Однак майже неможливо оцінити, наскільки ймовірним і масштабним є такий сценарій.

На противагу цьому, інтерв'ю з представниками лісової галузі, а також аналіз медіапублікацій дають змогу стверджувати про більшу поширеність корупції серед працівників органів правопорядку. Здається, що у багатьох судових провадженнях так звані «чорні лісоруби» (злочинці, які беруть участь у незаконних рубках) уникають покарання та повертають собі раніше конфісковане обладнання завдяки неформальним зв'язкам з місцевими органами правопорядку¹⁹. Тобто корупція в органах правопорядку може більше стимулювати діяльність «чорних лісорубів». Це докладно описано в огляді справи про незаконні рубки в урочищі Дубки (див. підрозділ 6.1).

Проте під час аналізу цього питання треба бути обережним. Дослідницька група не знайшла справ, де були б наявні обвинувачення працівників органів правопорядку за «кришування» діяльності «чорних лісорубів». Припущення про корупцію серед працівників органів правопорядку ґрунтується виключно на випадках їх очевидної бездіяльності, а також на думці опитаних нами експертів. Взаємозв'язок між «чорними лісорубами» та органами правопорядку потребує подальшого дослідження та аналізу.

5.2 Корупція та незаконні рубки, вчинені постійними лісокористувачами

Незаконні рубки, вчинені самими постійними лісокористувачами (група Б), видаються найбільш пов'язаними з корупцією та, найімовірніше, були б неможливими без неї. Корупція в цій групі наявна на двох етапах.

5.2.1 Корупція на етапі підготовки та проведення рубок

Найочевиднішим проявом зловживання владою для отримання власної вигоди є сам факт незаконної рубки, яку вчиняють службові особи лісокористувачів. Відповідно до українського законодавства, заготівля деревини – це прерогатива виключно постійного лісокористувача. Лісокористувач є відповідальним за отримання дозвільних документів на рубку, власне вирубку дерев, транспортування їх на склад та подальшу реалізацію. На практиці це, а також слабкий контроль, про який ітиметься далі, призводять до численних ризиків зловживань.

Треті особи та організації також можуть бути залучені до незаконних рубок цієї групи.

¹⁹ Наприклад: <https://procherk.info/news/7-cherkassy/43122-hto-pokrivae-chornih-lisorubiv-na-cherkaschini> або <http://poleznaya.dp.ua/%D0%BD%D0%B0-%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%89%D0%B8%D0%BD%D1%96-%D1%87%D0%BE%D1%80%D0%BD%D1%96-%D0%BB%D1%96%D1%81%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B1%D0%B8-%D0%BC%D0%B0%D1%81/>.

5.2.2 Корупційні ризики, пов'язані з матеріалами лісовпорядкування

Значна частка лісозаготівель в Україні визначається матеріалами лісовпорядкування, зокрема Проектом організації та розвитку лісового господарства. Для кожного лісокористувача такий документ розробляє раз на 10 років окрема структура – «Укрдержліспроект», що перебуває у віданні ДАЛРУ, однак не має прямих зв'язків з лісгоспами. Спеціалісти «Укрдержліспроект» розробляють матеріали лісовпорядкування на замовлення лісокористувачів за окрему офіційну плату.

Згідно з коментарями експертів, пов'язаних із лісовою галуззю, а також спостереженнями авторів дослідження, спеціалісти «Укрдержліспроект» можуть свідомо вдаватися до маніпуляцій з матеріалами лісовпорядкування, що вигідно для недобросовісних лісокористувачів. Наприклад, українське законодавство дозволяє проводити рубки головного користування лише тоді, коли дерева досягають певного віку (віку стиглості), який різниться залежно від виду дерев. Якщо на одній ділянці лісу одночасно є кілька видів дерев, вік стиглості деревостанів встановлюється за найпоширенішим видом на цій ділянці. На практиці це може призвести до маніпуляцій, коли вік стиглості визначають не за найпоширенішими видами, а за тими, що мають нижчий вік стиглості. А це дозволяє проводити рубки раніше.

Команда авторів дослідження, на жаль, не змогла знайти документальне підтвердження того, що спеціалісти «Укрдержліспроект» отримують за вказані вище маніпуляції хабарі від представників лісокористувачів. Проте під час деяких інтерв'ю про таку практику згадували експерти. Цей напрям також потребує подальшого дослідження.

5.2.3 Лісопатологи та санітарні рубки

Для проведення санітарних рубок потрібне відповідне погодження лісопатологів – спеціалістів із захисту лісу від шкідників і хвороб. Формально вони є незалежними від лісокористувачів, проте на практиці це не так, оскільки фінансування на проведення обстеження лісу лісопатологи отримують від лісокористувачів. Через це виникає обґрунтоване припущення про наявність конфлікту інтересів, бо бюджетне фінансування лісопатологів або замале, або його взагалі немає.

Опитані нами респонденти стверджують, що отримання лісопатологами хабарів від користувачів за надання дозволу на проведення санітарних рубок дерев, які фактично не є ураженими хворобами або шкідниками, є поширеним явищем. Проте дослідницька команда не змогла знайти документального підтвердження випадків хабарів серед лісопатологів або випадків притягнення їх до відповідальності за надання завідомо неправдивих висновків, необхідних для санітарних рубок.

5.2.4 Питання участі посадових осіб лісової галузі в корупції

Деякі респонденти вважають, що більшість випадків корупції серед лісокористувачів пов'язана з управлінням лісовою галуззю. За їхніми словами, лісокористувачі неофіційно отримують вказівку «зверху» перерахувати певну суму коштів у визначений термін.

Такі кошти лісокористувачі можуть збирати шляхом незаконних рубок або маніпуляцій під час реалізації деревини. Отже, прибуток від незаконних рубок може не тільки розподілятися «всередині» лісгоспа чи іншого лісокористувача, а й частково перераховуватися «нагору».

Корупцію серед колишніх посадовців лісової галузі України докладно описала британська організація Earthsight (Earthsight, 2018). Але це розслідування стосується подій 8–10-річної давнини. Нам невідомі випадки кримінального переслідування топменеджменту лісової галузі України, які могли статись останнім часом. Водночас через певні недоліки антикорупційних органів відсутність таких випадків не є підставою вважати, що корупції серед вищого керівництва лісової галузі немає. Деякі респонденти також зазначили, що Служба безпеки України (СБУ), а також інші правоохоронні органи можуть бути до цього залучені.

Очевидно, що масштаби та причини корупції серед керівництва лісової галузі потребують подальшого дослідження. Ефективна боротьба з корупцією в лісовому секторі України буде неможливою без її усунення у вищому керівництві галузі.

5.3 Корупція у сфері контролю та притягнення до відповідальності за порушення

Систематичне виявлення та покарання посадових осіб, винних у незаконних рубках групи Б, дасть змогу значною мірою зменшити поширеність таких рубок. Однак на практиці виявлення таких випадків є обмеженим, не кажучи вже про притягнення до відповідальності. До неналежного контролю та низького рівня статистики притягнення до відповідальності призводять такі чинники.

5.3.1 Конфлікт інтересів і вертикальний розподіл вигоди

По-перше, функція охорони лісів від незаконних рубок частково покладена на спеціально створену структуру – Державну лісову охорону. До її складу входять посадові особи постійних лісокористувачів, а також територіальних органів та центрального апарату ДАЛРУ. Отже, представники лісової охорони (тобто посадові особи постійних лісокористувачів) не зацікавлені у виявленні незаконних рубок, які вони ж самі й проводять. На практиці лісова охорона постійних лісокористувачів виявляє та запобігає лише самовільним рубкам, не пов'язаним із самими лісокористувачами (незаконні рубки групи 1).

У теорії виявляти незаконні рубки могли б посадові особи територіальних органів та центрального апарату ДАЛРУ, які також мають статус лісової охорони і які не долучаються до протиправної діяльності з незаконних рубок. Але на практиці важко визначити, відбувається це чи ні. Результати внутрішніх аудитів, які щорічно проводить ДАЛРУ, зазвичай не передаються в правоохоронні органи і не є публічними (Українська природоохоронна група, 2022). Опитані нами експерти зазначають, що причиною цього є вертикальна система розподілу незаконно отриманих коштів – від посадових осіб постійних лісокористувачів найнижчого рангу до представників центрального апарату ДАЛРУ або навіть вище, проте у нас немає документального підтвердження цієї інформації.

Після реформи 2022–2023 років, яка об'єднала лісгоспи у сфері управління ДАЛРУ в єдину державну компанію «Ліси України», відповідальність за захист лісів буде розподілена між самим ДАЛРУ та новоствореним ДП «Ліси України». Малоімовірно, що такий розподіл матиме позитивний ефект: спроможність ДАЛРУ виявляти незаконні рубки є вкрай низькою, водночас посадовці ДП «Ліси України» залишаються у сфері дії конфлікту інтересів, а також зберігають зв'язок з територіальними органами ДАЛРУ.

5.3.2 Хабарництво серед екоінспекторів

В Україні також є інший орган, відповідальний за виявлення незаконних рубок, – Державна екологічна інспекція (ДЕІ). Цей орган не перебуває у сфері управління ДАЛРУ, а отже – не працює в умовах серйозного конфлікту інтересів, як це відбувається з лісовою охороною. Однак на практиці ефективність роботи ДЕІ є невисокою.

Усі респонденти вбачають корупцію в діяльності ДЕІ. Зарплата рядового інспектора ДЕІ у 2020 році становила до 11 тис. грн (приблизно 300 євро), що є очевидно недостатнім для чесного виконання посадових обов'язків, як і для молодих професіоналів, які хочуть стати інспекторами ДЕІ. Опитані нами експерти вказують, що корупція є поширеним явищем серед екоінспекторів. Наприклад, згадують випадки, коли посадові особи лісокористувачів сплачують певну «таксу» ДЕІ для уникнення можливого виявлення порушень.

До того ж чинна нормативно-правова база не сприяє ефективному екологічному контролю. Наприклад, ДЕІ може проводити позапланові перевірки постійних лісокористувачів виключно за зверненнями фізичних осіб, а також заздалегідь попереджаючи лісокористувачів про перевірку. Лісокористувачі можуть також офіційно не допустити ДЕІ до перевірки, що тягне за собою накладення мізерного штрафу в розмірі 760 гривень (приблизно 20 євро).

Як наслідок, аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень та публікацій у ЗМІ демонструє непоодинокі випадки хабарництва серед посадових осіб ДЕІ. Ці випадки буде описано в наступному розділі.

У теорії виявленням незаконних рубок займаються й інші правоохоронні органи – Національна поліція, ДБР, СБУ. Однак на практиці випадки виявлення цими органами незаконних рубок є поодинокими та безсистемними. Ба більше, ці органи не мають моніторингових функцій. Опитані експерти зазначають, що цим органам бракує компетенції та фахових знань про лісову галузь, що також знижує їхню ефективність у боротьбі з незаконними рубками.

5.3.3 Питання, які стосуються кримінальних проваджень

Виявлення незаконної рубки та відкриття кримінального провадження далеко не завжди гарантують притягнення винних до відповідальності. Розгляд прокуратурою та судами багатьох випадків незаконних рубок затягується на роки.

У багатьох випадках підозру в проведенні незаконних рубок, якщо справа доходить до розслідування або суду, отримують майстри лісу – це найнижча посада в лісгоспі.

На думку опитаних експертів, у таких справах майстри лісу постають у ролі цапа-відбувайла, адже здебільшого незаконні рубки проводяться з відома посадових осіб лісокористувачів вищого рангу.

Експерти також вказують на недієвість механізму запобігання і протидії незаконним рубкам. З-поміж основних прогалин вони називають такі:

- а) відсутність належного та/або надійного методу розрахунку заподіяної фінансової шкоди;
- б) недостатня протидія корупційним схемам у сфері рубки, транспортування та імпорту деревини з боку органів контролю;
- в) брак свідків, готових допомагати викривати корупціонерів;
- г) відсутність значних успіхів у справах про корупцію та відмивання грошей, одержаних у результаті злочинної діяльності в лісовій галузі;
- г) фіктивні компанії, які створюються для акумулювання коштів від злочинної діяльності, а потім ліквідовуються.

5.3.4 Заходи щодо посилення контролю та санкцій у лісовій галузі

Протягом останнього десятиріччя було створено ініціативи щодо зниження рівня незаконних рубок, серед яких:

1. **Обов'язкова вимога проведення відбору дерев для рубки особами, відмінними від тих, хто надалі безпосередньо здійснюватиме рубку.** Однак на практиці це дало незначний результат, адже незаконний прибуток, отриманий у процесі рубок, може вертикально розподілятися між посадовцями постійних лісокористувачів, а також обласних управлінь лісового та мисливського господарства. Тобто всі посадовці галузі, а не тільки ті, що безпосередньо задіяні в рубках, можуть бути зацікавлені в проведенні незаконних рубок.
2. **Ініціатива з підвищення прозорості лісової галузі шляхом публікації документів щодо рубок (дозволів, лісових мап) на онлайн-порталі²⁰.** Плани санітарних рубок і відповідні документи публікувались на сайтах територіальних органів ДАЛРУ. Доступ до такої інформації був важливою передумовою роботи громадських активістів, що протидіяли незаконним рубкам. Однак у багатьох випадках опублікована інформація була застарілою, неточною або неповною. Після російського вторгнення у 2022 році більшість публічної інформації було або повністю закрито, або обмежено. До того ж відбулася підміна понять: керівники лісової галузі заявляли, що будь-яка рубка, зазначена на онлайн-порталі, є законною. На практиці незаконні рубки підгрупи Б2 також фігурували на порталі.
3. **Цифровізація лісової галузі за допомогою системи електронного обліку деревини (ЕОД).** Інформація про заготовлену деревину вноситься до електронної бази безпосередньо під час рубки разом з унікальною ідентифікаційною биркою. Метою створення цієї системи було запобігання

²⁰ Див. <https://www.ukrforest.com/>

обігу незаконно вирубанної деревини або маніпуляцій із заниженням якості деревини. На практиці ж система ЕОД дала скромні результати. Польові дослідження, проведені активістами, свідчать, що в багатьох випадках лісокористувачі ігнорують вимоги щодо маркування деревини та внесення даних до системи²¹. Крім того, повний доступ до інформації з системи ЕОД мають лише посадовці лісової галузі, і самі ж лісокористувачі можуть змінювати раніше внесені дані. Незважаючи на наявність інформації про заготовлю деревини, громадськість не має можливості відстежити рух заготовленої деревини від місця вирубки до місць подальшої переробки.

- 4. Нещодавні реформи в структурі управління лісовою галуззю.** Станом на січень 2023 року уряд України об'єднав усіх лісокористувачів, що перебувають в управлінні ДАЛРУ, в єдине ДП «Ліси України». Заявленою метою є підвищення ефективності управління лісами, усунення конфлікту інтересів і збільшення можливостей фінансування в лісовій галузі. Однак багато зацікавлених сторін чинили серйозний спротив цій реформі²². Дехто ставить під сумнів фінансово-економічну обґрунтованість реформи і вказує на її численні ризики, особливо в умовах воєнного часу. Інші побоюються, що реформа може стати першим кроком до приватизації лісів в Україні. На момент написання цього звіту реформа ще далека від завершення, хоча вже створено ДП «Ліси України», яке об'єднує колишні лісгоспи у сфері управління ДАЛРУ. Водночас реформа відкриває вікно можливостей для вдосконалення заходів, спрямованих на ліквідацію незаконних рубок і корупції в лісовому секторі України.

5.4 Корупція та незаконне знеліснення

Також є численні випадки незаконного привласнення державних лісів і передачі їх у приватну або комунальну власність через корупцію. Юридично таке «перетворення» лісів вимагає погодження з Кабінетом Міністрів України. Проте службові особи органів реєстрації підробляють документи на привласнення земель лісового фонду та вносять інформацію про це до державних реєстрів (земельного кадастру), попри відсутність такого погодження²³. Як наслідок, землі, які належали до лісового фонду, перетворюються на інші категорії земель (наприклад, сільськогосподарські), що призводить до вирубки. Вигодонабувачами такої схеми здебільшого є нові власники земель, які використовують їх для будівництва або іншої діяльності, пов'язаної з отриманням прибутку.

Формально вирубка в такому разі не вважатиметься рубкою, тому що такі дії не є діяльністю лісокористувачів. Водночас незаконне привласнення земель призводить до вирубки лісів, тому варто розглянути питання хабарництва серед службових осіб органів реєстрації.

²¹ Наприклад: <https://uncg.org.ua/berehivskyj-lishosp-manipuliatsii-pid-chas-povnomashtabnoi-vijny>.

²² Наприклад, опонентами реформи були працівники лісової галузі, органи місцевого самоврядування, а також окремі народні депутати України. Докладніше за посиланнями: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/19/690606/> та <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/28/691967/>.

²³ Приклади таких випадків можна знайти на: <https://uncg.org.ua/deryban-1459-hektariv-lisu/> та <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/dijshlo-do-sudu-pid-kiievom-nezakonno-zahopili-zemli-lisovogo-zakaznika/>. Останній випадок докладно описано в наступному розділі.

Так само чиновники або реєстратори можуть свідомо ігнорувати наявність лісів на землях запасу або інших землях, передаючи їх у приватну власність для інфраструктурних проєктів, будівництва або сільського господарства. Оцінити вплив корупції на такі рішення наразі неможливо.

5.5 Зміни та перспективи в контексті російського вторгнення

Повномасштабне вторгнення росії на початку 2022 року не поліпшило ситуації з незаконними рубками в Україні:

- З початком вторгнення органи влади ввели мораторій на перевірки, які, зокрема, проводяться ДЕІ²⁴.
- Було ухвалено рішення про обмеження доступу до публічної інформації та документів щодо рубок (плани лісонасаджень, плани рубок, лісорубні квитки, результати перевірок ДЕІ тощо).
- Спроможність ГО, які протидіють незаконним рубкам, суттєво знизилась через брак фінансування, відплив кадрів та зниження суспільного інтересу до проблеми.
- Атаки росії на енергетичну інфраструктуру України суттєво підвищили потребу держави в паливній деревині. Ба більше, керівництво країни прямо заявило про намір збільшити рівень рубок не тільки з метою забезпечення населення паливною деревиною, але й для підтримки економіки²⁵. В умовах відсутності контролю за такою діяльністю це може призвести до зростання незаконних та несталих рубок.

У 2022 році Україна отримала статус кандидата в члени ЄС, а ЄС залишається одним із найбільших споживачів української деревини. Вже в найближчому майбутньому Україна розпочне офіційну процедуру входження до складу ЄС, що супроводжуватиметься імплементацією законодавства ЄС, зокрема, у запобіганні корупції та незаконним рубкам.

Також нещодавні зміни законодавства ЄС призведуть до того, що країни-члени ЄС докладатимуть додаткових зусиль для перевірки законності походження української деревини, яка експортується до ЄС. Усе це створює додаткові можливості та навіть нагальну потребу в поєднанні роботи України та ЄС щодо викорінення незаконних рубок і корупції в лісовій галузі.

²⁴ Див. Постанову Кабінету Міністрів України № 303 від 13 березня 2022 року: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF?lang=en#Text>.

²⁵ Див. примітку 6.

6 Аналіз справ

6.1 Справа урочища Дубки

Так звані «чорні лісоруби» повністю знищили 10 га лісу, розташованого на землях запасу. Незважаючи на численні докази та свідчення про особи злочинців і вчинені ними злочини, їх не було притягнуто до кримінальної відповідальності. Корупція в цьому випадку є однією з найвірогідніших причин відсутності покарання для цих осіб.

У 2018 році ЗМІ Закарпатської області опублікували низку матеріалів про урочище Дубки – масив дубового лісу площею близько 10 га поблизу м. Тячів Закарпатської області. Журналісти наголошували на масштабних незаконних рубках без дозволів, які вчиняють «чорні лісоруби». Майже щотижня зникали дерева, що становило загрозу повного знищення лісового масиву. Звернення до органів правопорядку та розголос у ЗМІ не допомогли вирішити проблему²⁶.

Польові спостереження, проведені під час підготовки цього дослідження, а також аналіз супутникових знімків нижче дають змогу стверджувати, що урочище Дубки було повністю знищене «чорними лісорубами». Станом на жовтень 2022 року в лісовому масиві не лишилось жодного дерева віком понад 20–30 років.

²⁶ Докладніше за посиланнями: <https://goloskarpat.info/analytics/5c1d568e42ba71> та https://goloskarpat.info/society/5cefb-0999249d/?utm_content=03134.

Рис. 11. Урочище Дубки у 2017 (ліворуч) і 2022 (праворуч) роках

Урочище Дубки розташоване на землях запасу, тобто не використовувався жодною фізичною або юридичною особою. Фактично за його збереження ніхто не відповідав, хоча номінально нагляд мала здійснювати обласна державна адміністрація (ОДА).

Правоохоронні органи знали про незаконну вирубку лісу в Дубках: ще у 2018 році представники ДЕІ, обстежуючи лісовий масив, зафіксували 239 незаконно зрубаних дубів²⁷. І місцевий держлісгосп, і місцева влада зняли з себе відповідальність. Місцева влада заявила, що ця територія є землями запасу, тому її охорона не входить до її обов'язків.

Рис. 12. Один з останніх великих дубів лісу, зрубаний наприкінці літа/восени 2022 року.
Вся ділянка на фото була повністю вкрита лісом ще у 2017 році

27 Див. <https://www.facebook.com/ZakarpattiaNews/videos/2245751652319301/>.

Місцеві активісти та журналісти стверджують (також є відео свідчень), що «чорні лісоруби», які працюють в урочищі Дубки, – це троє місцевих жителів, яких не раз бачили під час скоєння злочину. Також зафіксовано розпил зрубаних дерев на місцевих приватних пилорамах. Однак поліція так і не затримала підозрюваних у незаконних рубках навіть після того, як один із них протаранив поліцейську машину, намагаючись утекти з незаконно зрубаними дубами²⁸. Більшість проваджень поліція закрила, а розслідування тих, що залишаються відкритими, – затягується.

Місцеві журналісти та активісти вважають, що найімовірнішою причиною закриття кримінальних проваджень проти лісорубів є їхні корупційні зв'язки з місцевою поліцією. Інакше пояснити бездіяльність поліції, на їхню думку, неможливо.

Аналіз

Ця справа є ілюстрацією деяких аспектів незаконних рубок підгрупи А2 (рубки, що проводяться злочинними угрупованнями).

По-перше, цей лісовий масив був на землях запасу, тобто фактично не належав нікому. Як наслідок, жодному органу державної влади або місцевого самоврядування не можна було використовувати його, тож ніхто не докладав зусиль для захисту цього масиву. Найімовірніше, «чорні лісоруби» знали про це. Як зазначали ще у 2016 році представники Закарпатської ОДА, в області щонайменше 21 тис. га таких лісів. А по всій території України їх сотні тисяч гектарів, і всі вони є об'єктом уваги «чорних лісорубів» (Environment-People-Law, 2020a).

По-друге, наявна інформація (включно з відеоматеріалами) дає змогу точно встановити місцевих мешканців, які вчиняли незаконну рубку. Їхні імена добре відомі журналістам та активістам. Проте органи правопорядку (насамперед поліція) з 2018 по 2022 рік не змогли притягнути до відповідальності жодного з них.

Така ситуація поширена по всій Україні. Найімовірніше, це є результатом корупційності представників місцевої поліції. Є й інші приклади і випадки, коли «чорні лісоруби», яких було виявлено безпосередньо на місці скоєння злочину, так і не були притягнуті до відповідальності і навіть змогли повернути конфісковане обладнання та транспорт²⁹.

Також варто зазначити, що цей випадок є надзвичайним прикладом активності «чорних лісорубів». Найчастіше, хоча й не завжди, їхня протиправна діяльність призводить не до зникнення цілих лісових масивів, а до вирубки окремих дерев.

28 Інформація від респондента, який є журналістом-розслідувачем, а також з офіційного запиту до Національної поліції України.

29 Приклади таких випадків наведено в примітках 10-12. Це твердження також підтримали більшість опитаних нами експертів.

6.2 Справа керівника Гутянського лісгоспу

Керівника держлісгоспу звинувачують у незаконній вирубці лісу без належних дозволів, а у 2022 році він був засуджений за спробу підкупу детектива НАБУ. Підозра про причетність посадових осіб лісового господарства до таких масштабних незаконних рубок є поширеною, але більшість випадків не розголошується і, як наслідок, вони не притягуються до відповідальності. Справа висвітлює проблеми конфлікту інтересів, браку спроможностей та спустошливої рентабельності незаконних рубок.

У липні 2019 року провідні ЗМІ країни демонстрували, як новообраний президент України Володимир Зеленський з гелікоптера оглядав рубки в лісах Харківської області. Того самого дня Президент України провів у Харкові нараду за участі Прем'єр-міністра та інших посадовців. Темою наради стали незаконні рубки. Як заявив сам Зеленський, він хотів би розібратися, що зараз відбувається на Харківщині з лісом – «точніше, з тими місцями, де він раніше був»³⁰.

На цій нараді директор одного з держлісгоспів Харківської області Руслан Чагаровський повідомив, що, повернувшись до роботи після декретної відпустки, він виявив факти масштабних самовільних рубок. Зокрема, обстеження лише 10 % території лісгоспу дало змогу виявити незаконно зрубані дерева загальною кубатурою близько 8 тис. м³ (близько 38 футбольних полів). Чагаровський також повідомив про масштабні незаконні рубки в інших лісгоспах Харківської області. Він звинуватив у проведенні незаконних рубок широке коло людей – від керівництва органів правопорядку та лісової галузі до конкретних посадовців на місцях. Одним із них був тодішній керівник Гутянського лісгоспу Віктор Сиса. Президент Зеленський зателефонував Сисі і попросив його з'явитися до Офісу Президента наступного дня.

Після такої резонансної події органи правопорядку звернули увагу на Сису та підпорядкований йому Гутянський лісгосп. Однак, поки тривав збір інформації про незаконні рубки в лісгоспі, сталася інша гучна подія.

У листопаді 2019 року Віктора Сису затримали за спробу дати хабар детективу НАБУ. Сума, яку він запропонував, становила 110 тис. доларів США. Сиса перерахував 10 тис. доларів «помилково» і попросив детектива НАБУ їх повернути. Згідно з матеріалами кримінального провадження, метою хабаря була спроба домовитись про закриття кримінального провадження НАБУ щодо незаконних рубок та інших правопорушень у Гутянському лісгоспі³¹.

Судовий розгляд справи щодо спроби підкупу детектива НАБУ тривав до 2022 року і також заслуговує на увагу. Майже одразу після арешту суд відпустив Сису під заставу у 5 млн грн (близько 185 тис. доларів), але відмовився звільнити його

30 Докладніше за посиланнями: <https://www.mediaport.ua/zelenskiy-u-harkovi-obgovoriv-pitannya-nezakonnuyi-rubki-lisu> та <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2742422-zelenskij-zatelefonuvav-cinovniku-z-naradi-pan-sisa-mi-tut-vas-ceka-emo.html>.

31 Докладніше ознайомитися з обставинами цієї справи можна в Єдиному державному реєстрі судових рішень, справа № 991/4996/20. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103409303>.

з посади директора Гутянського лісгоспу³². Його звільнили лише в січні 2020 року. 17 лютого 2022 року Віктора Сису було визнано винним у наданні неправомірної вигоди (хабарництві). Його було засуджено до п'яти з половиною років позбавлення волі з частковою конфіскацією майна.

Водночас кримінальне провадження щодо незаконних рубок та інших порушень Віктора Сиси на посаді керівника Гутянського лісгоспу досі відкрите. У 2019 році ДЕІ встановила, що на території Гутянського лісгоспу без офіційних документів вирубали щонайменше 750 дерев³³. Цілком імовірно, що не всі ці випадки пов'язані з рубками без лісорубних квитків, оскільки малоімовірно видається можливість вирубки такої кількості дерев без відома лісгоспу³⁴. Цілком імовірно, що принаймні деякі з цих незаконних дій вчинялися за участю або за погодженням Віктора Сиси.

Віктор Сиса причетний не лише до справ про незаконні рубки та хабарництво. За попередніми даними, як керівник лісгоспу Сиса нібито продавав «чорну» деревину компаніям, пов'язаним, зокрема, з ним або його дружиною. Наявна інформація свідчить про продаж таким підприємствам «легальної» деревини за заниженими цінами. Орієнтовна сума збитків державі становить понад 50 млн грн (близько 1,8 млн дол. США). Вирок у цій справі ще не винесено³⁵.

Аналіз

Випадок Віктора Сиси є яскравою ілюстрацією незаконних рубок підгрупи Б1 – незаконних рубок без дозвільних документів, які вчиняють посадові особи постійних лісокористувачів. У цьому випадку Сиса, як директор лісгоспу, систематично проводив вирубку дерев без жодних дозволів, згодом продаючи її пов'язаним із ним приватним компаніям. Це яскравий приклад зловживання владою в особистих інтересах.

На сьогодні немає офіційної інформації про масштаби незаконних рубок, які вчиняв Віктор Сиса³⁶.

Питання щодо реальних обсягів незаконних рубок лісгоспами порушується в заяві Чагаровського про те, що лише на 10 % території одного з підрозділів його лісгоспу було зрубано без дозволів не менше ніж 8 тис. кубометрів дерев, поки він був у відпустці по догляду за дитиною. Більшу частину цих незаконних дій Чагаровський пов'язує з посадовими особами інших лісгоспів. Отже, офіційна статистика Державного агентства лісових ресурсів України – 25,8 тис. кубометрів незаконно заготовленої деревини у 2021 році по всій Україні – є очевидно заниженою. Особливо враховуючи те, що до цього обсягу входять не тільки незаконні рубки підгрупи Б1, описані в цьому розділі, але й усі незаконні рубки групи А.

32 Див. <https://kh.vgorode.ua/news/sobytyia/415082-skandal-s-vyrubkoi-lesov-y-vziatkamy-hlava-leskhoza-na-kharkovschiyne-sysa-ostaetsia-v-dolzhnomy>.

33 Див. примітку 25.

34 Див. <https://kh.depo.ua/ukr/kh/virubka-lisiv-na-kharkivshchini-sud-styagnuv-na-korist-derzhavi-7-mln-grn-202109081365804>.

35 Див. рішення суду у справах № 991/1071/22 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103504107#>) та № 991/1109/19 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/87452227>).

36 Команді дослідників не вдалось отримати первинну документацію ДЕІ, оскільки з початку повномасштабного російського вторгнення в Україну її підрозділ у Харківській області працює лише дистанційно та не може надавати документи.

Справа Віктора Сиси не є типовою для України. Зазвичай виявлення масштабних незаконних рубок не супроводжується притягненням керівництва лісгоспів до відповідальності. Наприклад, у 2020 році на території Ясінянського лісомисливського господарства у Закарпатській області виявлено близько 700 незаконно зрубаних дерев³⁷. Найімовірніше, така масштабна незаконна вирубка лісу була б неможливою без відома та участі посадових осіб цього державного підприємства. Утім, підозру оголосили лише нижчим посадовим особам лісгоспу за статтею «службова недбалість». Тобто посадові особи «не забезпечили охорону лісів від невідомих лісорубів». Зауважимо, що, на відміну від посадових осіб нижчої ланки лісгоспу, керівник лісгоспу не несе персональної юридичної відповідальності за незаконні рубки без дозволів, вчинені на території його лісгоспу.

Подібний випадок зафіксовано у 2021 році в Закарпатській області під час передачі контролю території від Іршавського лісгоспу до Довжанського. Обсяг зафіксованих незаконних рубок становив 3380 кубометрів деревини (в середньому близько 10 га лісу), але інформації про притягнення до відповідальності тодішнього керівництва лісгоспу у відкритих джерелах немає³⁸.

У чому полягає проблема незаконних рубок, які вчиняють посадові особи постійних лісокористувачів? Одним із найпроблемніших моментів є їх виявлення. Очевидно, що найкращі можливості для виявлення незаконних рубок мають представники лісгосподарських підприємств, які щодня перебувають у лісі. Але якщо така рубка пов'язана з посадовими особами цих підприємств, виникає конфлікт інтересів. Як уже зазначено вище, державна лісова охорона складається виключно з працівників самих лісгоспів, які навряд чи будуть повідомляти про незаконну рубку, яку вчиняють вони або інші працівники лісгоспів.

У разі перевірки лісокористувача сторонніми органами, наприклад, ДЕІ або іншими органами правопорядку, конфлікту інтересів немає. Але на практиці планові перевірки ДЕІ відбуваються не частіше ніж раз на рік. Лісгоспи або інші лісокористувачі заздалегідь знають про такі перевірки. Формат планових перевірок дозволяє перевіряти лише окремі ділянки лісу; ширшого моніторингу території немає. Ефективність роботи ДЕІ значно зросла б, якби вони з власної ініціативи могли проводити рейди або масштабні перевірки. Але чинне законодавство не дозволяє працівникам ДЕІ вживати тих чи інших заходів, які більше підходять для виявлення масштабних незаконних рубок. Крім того, з початку повномасштабного російського вторгнення українська влада взагалі ввела мораторій на будь-які перевірки бізнесу, зокрема лісокористувачів.

Ні ДБР, ні інші органи правопорядку не мають повноважень контролювати ліси. Вони можуть працювати над подібними справами лише тоді, коли отримують заяву про вчинення злочину від сторонніх осіб. Крім того, на думку деяких опитаних експертів, органи правопорядку (СБУ, ДБР, Нацполіція тощо) не розуміють специфіки лісового господарства, що також знижує ефективність їхньої роботи.

Крім того, проблематичним видається встановлення зв'язку між посадовими особами лісгоспів і конкретними випадками незаконних рубок. Здебільшого

³⁷ Див. <https://goloskarpat.info/criminal/5f05c8cc6f55d/>.

³⁸ Див. https://zak.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=308856.

виявлену незаконну рубку приписують «невстановленим третім особам», тобто кваліфікують як незаконну рубку групи А. Навіть у резонансній справі Віктора Сиси остаточного вироку щодо зв'язку голови лісгоспу і незаконної вирубки лісу на його території досі немає. Тобто в реальності майже неможливо встановити, чи причетні представники лісокористувача до незаконної рубки без дозволів. Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень показує, що найчастіше такі незаконні рубки приписують «невстановленим третім особам».

Справа Віктора Сиси також є показовою в контексті оцінювання майнової шкоди від незаконних рубок. Хабар Сиси детективу НАБУ в розмірі 110 тис. доларів є хабарем в особливо великих розмірах відповідно до українського законодавства. Можливі збитки від протиправної діяльності Сиси становлять не менше ніж 50 млн грн (близько 2 млн доларів за курсом 2019 року). Ці оцінки стосуються лише одного лісгоспу площею близько 30 тис. га, або приблизно 0,3 % лісів України. Використовуючи метод екстраполяції, можна лише припускати потенційно високу майнову шкоду та руйнівні наслідки незаконних рубок по всій країні.

6.3 Справа незаконних санітарних рубок у Карпатському регіоні

Здорові дерева під виглядом хворих було відібрано для проведення санітарних рубок у зв'язку із змовою лісопатологів. Попри повідомлення та застереження активістів про це, жодних порушень не було зафіксовано, і, як наслідок, дерева зрізали. Незаконні санітарні рубки, а також інші види незаконних рубок, які ініціюються за змовою посадовців у лісовій галузі, можуть мати масовий характер. Завдяки «правильному» оформленню документів така деревина легко потрапляє на легальні ринки.

У червні 2020 року ініціативна група Free Svydovets та Українська природоохоронна група провели виїзний моніторинг діяльності Ясінянського та Брустурянського держлісгоспів, де планувалося проведення санітарних рубок. Метою моніторингу було з'ясувати, чи планується проведення санітарних рубок здорових дерев, що заборонено законодавством.

Обидва лісгоспи розташовані в Українських Карпатах, гірському регіоні, багатому на старі ліси та дику природу, включно з рисями й ведмедами. Питання незаконних санітарних рубок є чи не найгострішим для цього регіону, оскільки вони безпосередньо впливають на збереження біорізноманіття, ерозію та гідрологічний режим річок.

Перевірки проводили після того, як на деревах з'являлися мітки для рубок, але ще до їх початку. У Брустурянському лісгоспі на кожній із восьми обстежених ділянок виявлено численні живі й здорові дерева, незаконно відібрані для проведення санітарних рубок. Подібна ситуація спостерігалася і в сусідньому Ясінянському лісгоспі, де порушення виявлено на чотирьох із семи обстежених ділянок (Free Svydovets Group, 2021).

Рис. 13. Лісова ділянка в Брустурянському лісгоспі, на якій було заплановано, а згодом проведено незаконну санітарну рубку. У документах зазначено, що більшість дерев на ділянці були повалені вітром або всихали, проте це фото (зроблене до початку вирубки) свідчить про те, що це не так.

Щодо запланованих у 2020 році санітарних рубок у Брустурянському лісгоспі активісти направили звернення до ДЕІ про проведення позапланової перевірки та фіксації порушень. Однак на момент проведення такої позапланової перевірки (через 2–3 тижні після отримання звернення) ДЕІ виявила, що всі санітарні рубки, окрім однієї, вже проведено, тобто всі дерева вже зрізано. Зареєструвати порушення на пнях було неможливо. Лише в одному випадку ДЕІ підтвердила намір зрізати здорові дерева та звернулася до лісгоспу з метою анулювання лісорубного квитка.

У 2020 році представники WWF в Україні також виявили низку ділянок Брустурянського лісгоспу, де під виглядом хворих і вітровальних дерев планувалося за допомогою санітарних рубок вирубати здорові дерева. У цьому випадку перевірка ДЕІ також не дала результатів. На одній із ділянок, де планувалась незаконна санітарна рубка, на момент перевірки не було належних дозвільних документів, тому представники ДЕІ не зафіксували порушення. Після перевірки у лісгоспі швидко оформили всі належні документи та вирубали дерева на цій ділянці (WWF, 2020b).

У 2022 році представники Української природоохоронної групи провели обстеження ще шести ділянок Брустурянського лісгоспу, де було заплановано проведення санітарних рубок. Ситуація виявилась схожою. Там так само було заплановано до вирубки численні здорові дерева, а деяким із них явно було знижено класифікацію: згідно з документами, усі дерева, відібрані для санітарних рубок, класифікувалися як дрова, хоча насправді вони мали вищу комерційну цінність (Українська природоохоронна група, 2022b)³⁹.

Додатково до вже наявних доказів порушення законодавства про санітарні рубки WWF Німеччини опублікував дослідження, у якому стверджується, що лише близько 20 % випадково вибраних ділянок санітарних рубок не викликають застережень (WWF, 2019).

³⁹ Ця поширена схема дозволяє лісгоспу продавати ділову деревину як «дрова». Різниця в грошовій вартості деревини неофіційно повертається до ДЛП споживачами деревини у вигляді відкату.

Аналіз

Ця справа є гарною ілюстрацією поширеної в Україні проблеми – незаконних рубок «з документами» (підгрупа Б2). Такий вид незаконних рубок найчастіше відбувається у формі незаконних санітарних рубок. Цей факт викликає занепокоєння через масштаб санітарних рубок в Україні: у 2021 році вони становили 44,6 % офіційно заготовленої в Україні деревини⁴⁰. Брустурянський лісгосп, який фігурує в описаній вище справі, у 2021 році заготовив понад 52 % деревини саме за допомогою санітарних рубок.

Відповідно до чинного законодавства санітарні рубки можна проводити майже в усіх категоріях лісів, крім лісів, розташованих у межах заповідних територій із найбільш суворим режимом охорони. Отже, лісокористувачі проводять санітарні рубки там, де інші види рубок обмежені, зокрема в найбільш екологічно чутливих лісах та на заповідних територіях (Free Svydovets Group, 2021).

Призначенням санітарних рубок є боротьба зі «шкідниками та хворобами лісу» або видалення ослаблених і хворих дерев до того, як вони почнуть втрачати свою якість і цінність. Це суворо регламентований процес, який потребує численних погоджень від різних органів. Основне з них – призначення лісопатологів, тобто спеціалістів із захисту лісу від шкідників і хвороб. В Україні лісопатологи працюють на лісозахисних станціях, які є незалежними від лісокористувачів, але підпорядковані ДАЛРУ. За загальноприйнятою процедурою лісокористувачі наймають лісопатологів для перевірки планових санітарних рубок, офіційно оплачуючи виконання такої роботи.

Лісопатологічні станції не мають достатнього бюджетного фінансування, тому отримання коштів від лісокористувачів на перевірку планових санітарних рубок є одним із основних джерел їхнього доходу. Очевидно, що в цьому випадку виникає конфлікт інтересів, який, найімовірніше, має своїм наслідком корупцію. Опитані нами експерти пояснюють, що лісопатологи мають заздалегідь встановлену «таксу» (тобто розмір хабаря від лісокористувачів) за кожен кубічний метр деревини, яка буде заготовлена під час санітарних рубок, для чого потрібна згода лісопатологів.

Проте нам не вдалося знайти інформацію про кримінальні провадження проти лісопатологів за внесення неправдивих відомостей до документів для проведення санітарних рубок.

Після отримання погодження лісопатологів лісокористувач може оформити собі лісорубний квиток на проведення рубок. Інші належні документи також видаються лісокористувачами або розробляються із залученням обласних управлінь лісового та мисливського господарства, які фактично не є самостійними органами⁴¹.

Виникає логічне питання: «Якщо вигода від санітарних рубок для лісопатологів є очевидною, то в чому полягає вигода для лісокористувачів?».

⁴⁰ Дані Державної служби статистики України (<https://www.ukrstat.gov.ua/>).

⁴¹ Незважаючи на формальну незалежність, як лісгоспи, так і обласні управління лісового та мисливського господарства перебувають у підпорядкуванні Держлісагентства.

По-перше, незаконні рубки «з документами» важливі для наповнення бюджетів лісокористувачів. Більшість із них самофінансуються та залежать від грошей, які вони заробляють на лісозаготівлі. Отже, посадові особи лісокористувача можуть бути зацікавлені у збільшенні обсягів рубок, зокрема шляхом рубок, які не можуть бути проведені законно.

По-друге, незаконна рубка лісу «з документами» може давати фінансову вигоду не тільки лісокористувачу як юридичній особі, а й лісівникам – як фізичним особам. Будь-яка офіційна рубка відкриває можливості для зловживань і безпосереднього збагачення окремих посадових осіб лісового господарства. Наприклад, незаконна санітарна рубка дає можливість для маніпуляцій під час реалізації деревини (наприклад, заниження якості деревини) або можливість додатково вирубати дерева понад встановлену в дозволі норму під час «офіційної» рубки. Попри деталі, на думку опитаних експертів, у багатьох випадках саме поєднання бажання наповнити бюджет лісокористувача з бажанням отримати неправомірну вигоду є головним мотивом для проведення таких незаконних рубок.

6.4 Справи екоінспекторів

Кілька справ свідчать про поширеність хабарництва серед державних екологічних інспекторів за невиявлення незаконних рубок або ж для захисту від переслідування з боку органів правопорядку. Також хабарі в цьому випадку можуть давати для зменшення суми завданих незаконними рубками збитків, а отже для зменшення суми штрафу / тяжкості покарання. Низькі зарплати, брак фінансування та слабкі повноваження сприяють виникненню корупційних ризиків в органах моніторингу та контролю.

Справа начальника відділу ДЕІ в Івано-Франківській області 2018 року (Єдиний державний реєстр судових рішень, 2018) показує, як корупція в органах моніторингу та контролю сприяє незаконним рубкам. Йому було доручено проінспектувати Болехівський лісгосп щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства. Для цього було сформовано команду інспекторів з трьох осіб, оформлено всі документи, потрібні для проведення перевірки⁴².

Проте насправді начальник відділу ДЕІ прагнув не виконання власних повноважень, а навпаки, як було встановлено судом, від самого початку мав на меті одержання неправомірної вигоди від представників Болехівського лісгоспу. Він вступив у перемовини з лісничими цього лісгоспу для досягнення домовленості щодо одержання неправомірної вигоди за непровадження перевірки і, як наслідок, невиявлення порушень щодо можливих незаконних рубок у вказаному ДП. При цьому він обіцяв повпливати на своїх підлеглих для досягнення цієї мети. Для «вирішення питання» було визначено суму у 7000 доларів. Після передачі

⁴² Направлення № 84 «На проведення планового заходу державного нагляду (контролю) щодо додержання вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів в Болехівський лісгосп.

неправомірної вигоди начальника відділу ДЕІ затримали на гарячому. Зрештою, вказану особу визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 369-2 Кримінального кодексу України, і призначено покарання у вигляді штрафу в розмірі 25 500 грн (майже 909 доларів станом на 2018 рік).

Схожий випадок трапився у вересні 2016 року, коли державний інспектор з охорони навколишнього природного середовища ДЕІ в Кіровоградській області вимагав від приватного підприємства хабар у розмірі 8 тис. грн (станом на вересень 2016 року 307 дол.) (Гречка, 2016). Хабар вимагався за непритягнення до відповідальності та ненарахування збитків у сумі близько 100 тис. грн (приблизно 3834 дол.) за вирубку лісу. Попередньо до ДЕІ Кіровоградської області надійшло повідомлення про незаконні рубки в одному з районів області. Розслідування та з'ясування обставин цієї ситуації було доручено вказаному державному інспектору. Цікавим фактом є те, що цю особу було призначено на випробувальний термін з 01.08.2016 до 01.09.2016 і майже одразу після призначення ця особа вимагала хабар. З цього можна зробити висновок, що після призначення вказаний інспектор усвідомив надані йому повноваження і те, що він може використовувати їх у незаконний спосіб для отримання вигоди.

Прибувши на місце незаконної рубки, інспектор виявив працівників лісозаготівельного приватного підприємства, включно з керівником. Керівник підприємства зазначив, що підприємство має лісорубний квиток, датований квітнем 2016 року, проте він не має його при собі. Державний інспектор вирішив скористатись цією ситуацією і почав вимагати в підприємця хабар за непритягнення останнього до відповідальності за вчинення незаконної рубки, яка завдала шкоду в розмірі 100 тис. грн. Підприємець був змушений погодитись на ці вимоги. У підсумку державного інспектора було затримано за прийняття пропозиції, обіцянки та одержання службовою особою неправомірної вигоди за невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, будь-якої дії з використанням наданої їй влади, поєднане з вимаганням неправомірної вигоди (ч. 3 ст. 368 КК України). Станом на час написання цього матеріалу (кінець 2022 року), згідно з інформацією, наявною в Єдиному державному реєстрі судових рішень, державного інспектора засуджено не було (Єдиний державний реєстр судових рішень, 2016).

У 2021 році схожі випадки трапились у Житомирській та Донецькій областях. У Житомирській області в січні 2021 року було затримано в. о. керівника відділу ДЕІ на одержанні неправомірної вигоди від «чорного лісоруба» у сумі 600 доларів за непритягнення останнього до відповідальності. При цьому посадовець ДЕІ додатково пообіцяв порушнику домовитись щодо його справи з органами правопорядку (Житомирська обласна прокуратура, 2021).

У Донецькій області в січні 2021 року було затримано двох співробітників відділу державного екологічного нагляду (контролю) природно-заповідного фонду, лісів та рослинного світу в Донецькій області на одержанні неправомірної вигоди (ч. 3 ст. 368 КК України). Начальник і головний спеціаліст відділу контролю вимагали в підприємця неправомірну вигоду в сумі 25 тис. грн (станом на січень 2021 року – 884 дол.) за зменшення суми збитків в акті екологічної перевірки. Таке зменшення дало б змогу перекваліфікувати справу з кримінальної на адміністративну і зменшити суму штрафу за незаконну рубку (Донецька обласна прокуратура, 2021).

Аналіз

Із вказаних кейсів можна зробити такі висновки: як бачимо, в контролюючих органах поширеним є активне/пасивне хабарництво.

Як зазначено раніше, середня заробітна плата співробітників ДЕІ становить близько 300 євро/доларів. Ця обставина змушує посадових осіб, які мають повноваження з контролю і нагляду у сфері охорони, захисту, використання і відтворення лісів, використовувати їх для особистого збагачення. Суми хабарів різняться: від 200 до 7000 доларів залежно від рівня вирішення питання та від статусу посадової особи. З однієї із справ бачимо, що люди, які працюють у сільській місцевості, усвідомлюють «престижність» роботи в ДЕІ та можливість організації незаконного прибутку на посадах у цій установі. Цілком імовірно, що такі особи цілеспрямовано йдуть працювати до ДЕІ виключно з метою особистого збагачення.

Також цікаво проаналізувати раціональність застосованого виду покарання – штрафу до інспектора ДЕІ з першої справи. Незважаючи на те, що ч. 2 ст. 369-2 Кримінального кодексу України містить чіткий перелік видів покарань (штраф від 2000 до 5000 н.м.д.г. або позбавлення волі на строк від 2 до 5 років), суд вирішив накласти на обвинуваченого штраф у розмірі 1500 н.м.д.г (25 500 грн), що є меншим за нижню межу встановленого виду покарання у ст. 369-2 Кримінального кодексу України. Суд у цьому випадку взяв до уваги позитивну характеристику обвинуваченого, його щире каяття та активне сприяння в розкритті злочину. Проте суд не врахував розміру хабаря (7000 дол.), а також те, що ст. 69 Кримінального кодексу України забороняє застосування пом'якшуючих обставин при визначенні покарання у разі вчинення корупційного кримінального правопорушення (а ст. 369-2 саме такою і є). Цей факт порушує питання обізнаності суддів про застосування кримінального покарання за корупційні злочини, а також співвідношення розміру предмета корупційного злочину з кримінальним покаранням за такий злочин.

Лісокористувачі та приватні особи, знаючи про цю ситуацію, також використовують її з метою уникнення відповідальності або перекваліфікування діянь з кримінальних на адміністративні. Дати 300 доларів хабаря і продовжити власну незаконну діяльність чи сплатити майже 4000 доларів за завдані державі збитки і, можливо, припинити діяльність підприємства загалом та отримати судимість? Рішення цілком раціональне та логічне.

Корумпованість ДЕІ також підтверджується відповідями, отриманими під час інтерв'ю: більшість респондентів вважають, що в діяльності цього органу наявний корупційний складник. Поясненням цьому є низька заробітна плата та відсутність належних повноважень для здійснення повноцінного нагляду і контролю у сфері охорони лісів.

Послаблення контролю з боку контролюючих органів, своєю чергою, є чинником, який сприяє збільшенню незаконних рубок. Усвідомлення порушниками законодавства можливості вирішити питання з інспекторами ДЕІ за меншу суму, ніж буде прибуток, породжує відчуття безкарності.

Варто зазначити, що ДЕІ проводить перевірки виключно за заявами про можливі незаконні рубки. Перевірка таких заяв відбувається за погодженням

із центральним апаратом ДЕІ. ДЕІ не може самостійно ініціювати перевірку. Ці обставини ускладнились у зв'язку із введенням мораторію на проведення перевірок органами державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану. Тож можливості для збагачення за рахунок виявлених порушень або непроведення перевірок значно зменшуються. З огляду на це можемо стверджувати, що кожне таке повідомлення є своєрідним «вікном можливостей» для корупціонерів для отримання прибутку.

Корупція в контролюючих органах породжує інші порушення, як-от самовільні рубки громадянами та організованими злочинними угрупованнями, незаконні рубки лісокористувачами.

6.5 **Справа про зміну цільового призначення земель лісового фонду, спричинену корупцією**

Декілька справ цієї групи показують, як приватні особи або підприємства, недобросовісні реєстратори та державні службовці вступають у змову щодо передачі державних лісів у приватну власність з метою забудови. Іноді навіть у разі виявлення корупційної схеми та притягнення винних осіб до відповідальності земельні ділянки все одно не повертаються в державну власність.

Кейси цієї групи безпосередньо стосуються незаконних дій щодо земельних ділянок, які належать лісовим господарствам: незаконне заволодіння, відчуження, перехід у приватну власність. У переважній більшості випадків відчужені ліси втрачають статус «лісу». Тому подальша рубка дерев (наприклад, під забудову) технічно взагалі не вважається рубкою. Як наслідок, відповідні статті Кримінального кодексу щодо незаконної рубки лісу цих випадків не стосуються. Незаконні рубки в цьому випадку є похідними злочинами, які можуть вчинятись з метою отримання побічного прибутку.

Одним із прикладів цієї групи є відчуження земельних ділянок лісового фонду у селищі Славське (Львівська область, селище розташоване глибоко в Карпатах). Особливістю цього кейсу є те, що організацією незаконного відчуження займались директор Славського лісгоспу та голова Славської селищної ради. Вказані посадові особи розробили корупційну схему для виведення земель лісового фонду, які перебували у власності Славського лісгоспу, у приватну власність. Для реалізації цієї мети було залучено приватну фірму, яка надає послуги у сфері інжинірингу, геології та геодезії, технічного консультування в цих сферах.

Ролі розподілились так: голова селищної ради звернувся до кількох місцевих жителів і запропонував їм за винагороду написати заяви до ради про надання їм земельних ділянок у власність, які було прийнято на розгляд сесії. Потім голова схилив депутатів ради до ухвалення рішення про надання дозволу вказаним вище громадянам на розробку проєктів землеустрою щодо відведення земельних ділянок у власність.

На цьому етапі приєднався інший гравець цієї схеми – приватне підприємство, яке виготовило проекти землеустрою на вказані земельні ділянки. Це підприємство умисно не внесло до проектів інформацію про належність цих земель до лісового фонду. Це відбулося шляхом внесення неправдивої інформації про реальне їх місце розташування, встановлення їх неправдивих меж. Своєю чергою, директор Славського лісгоспу погодив розроблені приватним підприємством проекти землеустрою щодо відведення земельних ділянок, які перебувають у віданні вказаного лісгоспу. Згодом розроблені проекти землеустрою було винесено на сесію депутатів Славської селищної ради, де їх було затверджено відповідним рішенням. Завдяки цьому вдалося зареєструвати речові права на вказані вище земельні ділянки на підставних осіб з метою їх подальшого переоформлення на третіх осіб.

Загалом завдяки цій схемі вдалося привласнити 22 земельні ділянки лісового фонду, загальна площа яких становить 26,4869 га. Нагадаємо, що відповідно до законодавства виділення земельних ділянок лісового фонду в приватну власність здійснюється за погодженням з Кабінетом Міністрів України. Проте слідство за допомогою ДЕІ у Львівській області встановило, що земельні ділянки було незаконно вилучено із земель лісового фонду, із порушенням правил зміни цільового призначення земель (без погодження з Кабінетом Міністрів України). Вказана справа ще перебуває на стадії досудового розслідування.

Аналіз

Ця справа є яскравим прикладом організації корупційних схем з документами: тут потенційно наявні кримінальні правопорушення, передбачені ст. 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) і ст. 364 (зловживання владою та службовим становищем) Кримінального кодексу України. Обидва правопорушення є корупційними в розумінні національного законодавства.

Тут бачимо два різновиди таких правопорушень:

- а) правопорушення, вчинені особами поза системою (приватними особами/ підприємствами + чорними реєстраторами);
- б) правопорушення, вчинені особами, які перебувають у системі і які мають право розпоряджатися земельними ділянками лісового фонду (представниками органів місцевого самоврядування, представниками лісового господарства).

Перша група охоплює вчинення незаконних дій особами, які мають доступ до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Держгеокадастру, інших реєстрів, які фіксують право власності на земельну ділянку. Реєстрація відбувається за допомогою підроблених документів.

Друга група охоплює зловживання службовими особами місцевого самоврядування та лісгоспів для виділення земельних ділянок у свою власність або власність третіх осіб в обмін на неправомірну вигоду матеріального або нематеріального характеру. У цій групі можемо спостерігати взаємодію приватного та державного секторів для досягнення незаконної мети заволодіння земельними ділянками лісового фонду.

Надалі в обох групах земельні ділянки можуть використовуватись для комерційної діяльності (побудова котеджних містечок, баз відпочинку, готельно-ресторанних комплексів) або для себе (побудова приватних комплексів, будинків).

Наявність вказаних корупційних схем підтверджували представники Національного антикорупційного бюро України під час проведених з ними інтерв'ю. Респонденти зазначали, що в таких випадках важливим є подання цивільного позову в рамках кримінального провадження для повернення земель у державну власність.

Головною проблемою в таких випадках є відсутність у лісокористувачів документів, які підтверджують право користування конкретними ділянками лісів. Землі лісового фонду інших лісгоспів можуть не мати встановленого місця розташування, меж, розмірів, правового статусу тощо. Відповідно до законодавства, без актів на землю право користування лісгоспів підтверджується лише планами лісовпорядкування, які не прив'язані до земельного кадастру та регулярно змінюються.

7 Висновки та рекомендації

7.1 Висновки

Наразі неможливо достовірно оцінити масштаби незаконних рубок. Однак є чіткі ознаки того, що мільйони кубометрів деревини щорічно заготовляють незаконно. В умовах війни це призводить до ще більшого попиту на деревину та більших загроз для лісів. Неможливо також точно оцінити обсяг незаконно заготовленої деревини, яка експортується з України до інших країн (зокрема до країн-членів Європейського Союзу). Однак очевидно, що такий експорт відбувається.

Справи, досліджені в цьому звіті, показали, що незаконним рубкам в Україні значною мірою сприяє корупція в лісовій галузі, а також в органах правопорядку і контролю. Поняття незаконної рубки охоплює різні види діяльності та бенефіціарів, а також різноманітні моделі корупції. Саме тому під час розроблення стратегій боротьби з незаконними рубками та пов'язаною з ними корупцією потрібно брати до уваги специфіку кожного виду незаконних рубок.

Ще до початку війни значні обсяги незаконних рубок (особливо «з документами») становили серйозну загрозу екологічній безпеці України. Окрема категорія незаконних рубок – незаконні санітарні рубки живих і здорових дерев – була поширеною проблемою в більшості регіонів України і навіть загрожувала заповідним лісам. В умовах війни, що триває, ліси перебувають під ще більшим тиском. Оскільки потреби (у дровах і деревині для відбудови) зростають, ці цінні ресурси потребують сталого управління для підтримки надійного відновлення.

Питання незаконних рубок і сталого лісокористування в Україні поки що не є пріоритетним напрямом порядку денного щодо відновлення, проте його розв'язання може дедалі більше розглядатися як стратегічне національне надбання. Оскільки українській державі потрібно максимально ефективно використовувати ресурси, наявні на підконтрольних їй західних і північних територіях, ліси мають відігравати головну роль. Стале управління цими цінними природними ресурсами сьогодні є вкрай важливим.

Аналіз та усунення попередніх недоліків управління лісами можуть допомогти прокласти кращий шлях для управління лісами у контексті реконструкції. У звіті зазначено, що українська влада раніше зосереджувалася на боротьбі з незаконними рубками, вчиненими населенням і злочинними угрупованнями, часто ігноруючи набагато більші за обсягом незаконні рубки «з документами», вчинені постійними лісокористувачами, самими посадовцями лісового господарства. Частково це відбувалося через недостатню обізнаність і компетентність. На думку експертів, опитаних дослідницькою групою, проблема може підживлюватися вищим керівництвом лісової галузі України, яке може бути безпосередньо зацікавлене в одержанні неправомірної вигоди в результаті незаконних рубок або інших маніпуляцій, пов'язаних з деревиною. Хоча це, безумовно, потребує подальшого дослідження.

Конфлікти інтересів у лісовому секторі залишаються, незважаючи на те, що громадськість та експерти наполягають на їх врегулюванні вже багато років. Поки невідомо, чи буде реформа структури лісового сектору (тобто об'єднання всіх

державних лісогосподарських підприємств під управлінням Держлісагентства в одну державну компанію), над якою працює українська влада, достатньою для усунення конфлікту інтересів і суттєвого зменшення незаконної рубки.

Саме тому потрібно розробити і впровадити стратегію та план дій щодо радикального зменшення незаконних рубок в Україні та зниження рівня корупції в лісовому господарстві та суміжних сферах. Такі дії не можливі без політичної волі керівництва України (насамперед Офісу Президента України), а також без повної та всебічної підтримки вищих органів державної влади. Також потрібно залучити громадянське суспільство, яке часто є головним рушієм реформ в Україні.

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації зростає місцевий та регіональний попит на українську деревину. Європейський Союз став основним шлюзом для експорту української деревини та виробів з неї. Крім того, Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС, а разом з ним і зобов'язання погодити своє законодавство та практику із законодавством і практикою ЄС. Наразі українське лісове та природоохоронне законодавство має численні недоліки. Через це навіть лісозаготівля, яка є цілком законною згідно з українським законодавством, може бути несталою і мати жакливі негативні наслідки для довкілля.

Впровадження найкращих стандартів антикорупційного менеджменту є нагальною потребою в лісовому секторі. Уповноважені підрозділи (особи) з питань запобігання та виявлення корупції та уповноважені з реалізації антикорупційних програм могли б стати першою ланкою в запобіганні корупції (запобіганні фальсифікації документів, активному та пасивному хабарництву, зловживанню владою та службовим становищем тощо). Для цього потрібно переглянути їхній правовий статус, підвищити ефективність їхньої взаємодії з НАЗК, яке є відповідальним органом за роботу з такими особами, та іншими органами правопорядку.

Крім того, уповноважені підрозділи в лісовому господарстві повинні створити ефективну антикорупційну систему на державних підприємствах, у яких вони працюють: запровадити належні процедури та канали повідомлення для викри- вачів, проводити регулярну просвітницьку роботу, а також інформаційну роботу серед працівників підприємств.

Зрештою, вони повинні сприяти впровадженню культури прозорості та доброчесності, включно з нульовою толерантністю до корупції в лісовій галузі, і будувати зі своїми колегами та працівниками відносини, засновані на взаємній довірі. Це сприятиме ефективній роботі уповноваженої особи з питань запобігання та виявлення корупції. Все це входить до концепції ефективного комплаєнсу на державних підприємствах.

Основні прогалини/потреби

- Неможливо достовірно оцінити масштаби незаконних рубок в Україні, хоча є розуміння, що вони значні. Незрозуміло, чи така оцінка взагалі можлива.
- Немає чіткого розуміння подальшого руху нелегальної деревини, хоча є розуміння, що вона використовується як всередині країни, так і експортується.
- Немає детального розуміння ситуації з корупцією на етапі продажу та експорту деревини та виробів з неї.
- Немає детального розуміння наявності корупції у вищому керівництві лісової галузі.
- У складі органів правопорядку (насамперед НАБУ та ДБР) відсутні фахівці з лісового господарства, що обмежує ефективність роботи таких органів.
- Повноваження головного контролюючого органу – ДЕТ – значною мірою обмежені, а спроможність – низька.

7.2 Рекомендації

7.2.1 Верховній Раді України (парламенту)

- Внести зміни до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення з метою деталізації поняття «незаконна рубка» та включення до нього всіх видів незаконних рубок, незаконних рубок «з документами», а також незаконних рубок дерев у лісах, які не визнано такими відповідно до земельної документації.
- Внести зміни до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення з метою запровадження відповідальності за внесення завідомо неправдивих відомостей до документів (земельної документації, лісопатологічних обстежень, матеріалів лісовпорядкування тощо), які призводять до незаконних рубок дерев.
- Забезпечити реалізацію стратегії реформування управління лісовим сектором, розробленої Кабінетом Міністрів України (див. нижче).
- Забезпечити прийняття законопроєкту № 3091 «Про державний екологічний контроль», який передбачає розширення повноважень і підвищення спроможності Державної екологічної інспекції України.
- Внести зміни до ст. 246 Кримінального кодексу України та доповнити її частиною, яка б передбачала покарання за незаконні рубки з використанням службового становища та з метою отримання неправомірної вигоди. Також внести зміни до ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України, якими буде встановлено, що новостворена частина ст. 246 Кримінального кодексу України належить до підслідності НАБУ.
- Забезпечити прийняття законопроєкту № 3091 «Про державний екологічний контроль», який передбачає розширення повноважень і підвищення спроможності Державної екологічної інспекції України.

- Загалом сприяти реформі судової системи та системи органів правопорядку України (детальні рекомендації з цього питання виходять за межі цієї публікації).
- Впровадити кращі практики ЄС щодо корпоративної звітності зі сталого розвитку, які можуть допомогти підвищити прозорість і доброчесність державних підприємств.

Більшість із цих рекомендацій ґрунтується на наявних проектах документів і концепціях, тому їх реалізація не потребуватиме значної технічної роботи. Тим не менш, внесення цих змін потребуватиме політичної волі.

Непріоритетність цих тем на сьогоднішній день можна пояснити як іншими пріоритетами, спричиненими російським вторгненням, так і протидією нинішніх бенефіціарів корумпованої системи (деревообробні підприємства, окремі деревообробники та інші бізнес-структури, окремі представники органів державної влади). Водночас є потужна підтримка реформ з боку рядових працівників лісового сектору, деревообробників, а також екологічних громадських організацій.

7.2.2 Кабінету Міністрів України (та відповідним структурам)

- Розробити якісну стратегію та план дій з реформування лісової галузі, які б передбачали мінімізацію корупційних ризиків і суттєве підвищення прозорості функціонування галузі. Така стратегія має бути розроблена в максимально прозорий та інклюзивний спосіб (із залученням усіх зацікавлених сторін і міжнародних експертів) і передбачати:
  - усунення конфлікту інтересів у лісовому секторі (забезпечення незалежності лісопатологічних станцій, лісовпорядників, державної лісової охорони тощо);
  - забезпечення належного державного фінансування держлісгоспів та інших державних лісокористувачів і пов'язаних з ними організацій, а також Державної екологічної інспекції;
  - суттєве підвищення прозорості лісової галузі (надання онлайн-доступу до основних документів лісового господарства (дозволів, лісових мап, планів рубок, планів управління, інформації про закупівлі, сертифікатів походження деревини тощо), можливість публічного відстеження руху зрубаної деревини від місця заготівлі до місць переробки та перетину кордону, розроблення прозорих правил призначення на керівні посади в галузі тощо);
  - забезпечення незалежного та якісного контролю за незаконними рубками та іншими протиправними діями в лісовому секторі (потрібно розробити конкретні механізми);
  - впровадження прозорих і справедливих механізмів призначення керівників постійних лісокористувачів.

- Провести інвентаризацію необлікованих лісів України (лісів на землях запасу, лісів на землях сільськогосподарського призначення, лісів, незаконно наданих у приватну або комунальну власність під забудову) та подальшу передачу таких лісів лісгоспам (за потреби – з відчуженням через суд).
- Скасувати закриття даних та обмеження повноважень контролюючих органів, які з'явилися після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році.
- Поліпшити спроможність органів правопорядку, які працюють над виявленням незаконних рубок і подальшим притягненням винних до відповідальності.
- Забезпечити достатній потенціал Міндовкілля для впровадження реформ у лісовому секторі (додатковий персонал, пов'язаний з лісами, додаткове фінансування, політична підтримка тощо).
- Забезпечити тісну співпрацю з громадянським суспільством в Україні.

7.2.3 Національному агентству з питань запобігання корупції та іншим органам правопорядку

- Провести оцінку корупційних ризиків у лісовому секторі самостійно або у співпраці з незалежними дослідницькими організаціями/ консалтинговими групами.
- Налагодити тісну співпрацю з уповноваженими підрозділами (особами) з питань запобігання та виявлення корупції / уповноваженими з реалізації антикорупційних програм у лісовому секторі з метою надання їм допомоги у створенні ефективної антикорупційної системи в органах влади та/або на державних підприємствах, у яких вони працюють.
- Виявити та притягнути до відповідальності високопосадовців лісового сектору (Держлісагентство, Міндовкілля тощо), причетних до корупції (у т. ч. у межах повноважень НАБУ, ДБР тощо).
- Збільшити зусилля з розслідування діяльності посадових осіб організацій, пов'язаних з лісовим господарством (лісопатологів, лісовпорядників, ДЕІ, земельпорядних органів тощо), пов'язаної з корупцією та незаконними рубками лісу.

7.2.4 Європейським органам влади (Європейській Комісії, Європейському Парламенту тощо)

- Заохочувати уряд України розробляти та впроваджувати реформи у лісовому секторі та секторі врядування. Цього можна досягти через пряму комунікацію з урядом України, а також через конкретні умови, пов'язані з Платформою відновлення України, а також у межах процедури вступу України до ЄС.
- Забезпечити належне правозастосування з метою запобігання потраплянню української нелегальної деревини та виробів з неї на ринки країн-членів ЄС.

- Надавати технічну й фінансову підтримку лісовій та антикорупційній реформам в Україні.
- Забезпечити тісну співпрацю з українськими та міжнародними громадськими організаціями та ініціативами, що працюють у сфері охорони довкілля та боротьби з корупцією.

Беручи до уваги нещодавні зміни в законодавстві ЄС, покликані зупинити потрапляння нелегальної деревини на європейські ринки, а також прискорення вступу України до ЄС, виконання цих рекомендацій видається реалістичним і вкрай потрібним.

Список використаної літератури

АРМА. 2021. Віталій Сигидин назвав найбільші активи в управлінні АРМА. Дата доступу: 06.11.2022. <<https://arma.gov.ua/news/typical/vitaliy-sigidin-nazvav-naybilshi-aktiviv-upravlinni-arma>>

Банчук, Олександр, Олександр Дудоров, Микола Хавронюк, Василь Луцик, Віталія Попович, Олена Сорока. 2018. *Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції»*. Київ: Ваіте.

Букатюк, Уляна. 2021. Коломойський, Труханов, турки. Хто заробляє на «Великому будівництві» Зеленського – УП. *Ліга-Бізнес*. Дата доступу: 28.11.2022. <<https://biz.liga.net/ua/all/all/novosti/kolomoyskiy-truhanov-turki-kto-zarabatyvaet-na-bolshom-stroitelstve-zelenskogo-up>>

Горюнов, Дмитро, В'ячеслав Ноздрін, Богдан Прохоров, Максим Самойлюк. 2022. *Олігархічний український капітал*. Центр економічної стратегії. Дата доступу: 12.01.2023. <<https://cutt.ly/H2G9s1b>>

Гречка. 2016. На Кіровоградщині на хабарі затримали інспектора екологічної інспекції. Дата доступу: 06.11.2022. <<https://gre4ka.info/suspilstvo/29911-na-kirovogradshchyni-na-khabari-zatrymaly-inspektora-ekolohichnoi-inspektsii>>

Грищенко, Катерина, Тетяна Чижик, Вадим Валько. 2020. *Реформи у сфері верховенства права в Україні: звіт за 2020 рік*. Київ.

Державне агентство лісових ресурсів України (ДАЛРУ). 2022. *Публічний звіт Голови Державного агентства лісових ресурсів України за 2020 рік*. Дата доступу: 04.10.2022. <<https://forest.gov.ua/storage/app/sites/81/%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8/publichniy-zvit-za-2021.pdf>>

Донецька обласна прокуратура. 2021. Двох держслужбовців екологічної інспекції викрито на одержанні 25 000 грн хабаря. Дата доступу: 29.09.2022. <https://don.gov.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=287930>

Екологія Право Людина. 2020а. *Необліковані ліси України. Аналітична записка*. Дата доступу: 15.09.2022. <<http://epl.org.ua/eco-analytics/neoblikovani-lisy-ukrayiny-analitychna-zapyska/#>>

Екологія Право Людина. 2020b. *Комунальні ліси України. Аналітична записка*. Дата доступу: 19.09.2022. <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/Komunalni_lisy3011.pdf>

Єдиний державний реєстр судових рішень. 2016. Ухвала у справі № 405/6440/16-к. Дата доступу: 06.11.2022. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/76632857>>

Єдиний державний реєстр судових рішень. 2018. Вирок у справі № 343/1365/18. Дата доступу: 06.11.2022. <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/76632857>>

- Житомирська обласна прокуратура.** 2021. На Житомирщині викрито в. о. начальника відділу Держекоінспекції регіону, який за долари прикривав «чорного лісоруба». Дата доступу: 29.09.2022. < https://zhit.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=287636 >
- Задирака, Наталія.** 2012. Шляхи становлення антикорупційного законодавства в Україні. *Форум права 2*: 274–277.
- Зануда, Анастасія.** 2020. Кисень закатали в асфальт. Куди пішли гроші з коронавірусного фонду. *BBC*. 9 жовтня 2020. < <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54476824> >
- Кабінет Міністрів України.** 2022. Уряд затвердив склад комісії з проведення конкурсу на зайняття посади директора НАБУ. Дата доступу: 17.08.2022. < <https://www.kmu.gov.ua/en/news/uryad-zatverdiv-sklad-komisiyi-z-provedennya-konkursu-na-zajnyattya-posadi-direktora-nabu> >
- Калітенко, Олександр, Микола Хавронюк, Олександр Лемєнов, Борис Малишев, Антон Марчук, Катерина Сердюк, Роберт Сіверс, Віктор Чумак.** 2021. *Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики*. Ред. М. Хавронюк. Київ: Мишалов Д. В.
- Київська школа економіки.** 2021. Ринок деревини та лісоматеріалів України: як працює та що стримує розвиток? Дата доступу: 03.11.2022. < https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/12/KSE_Rinok_derevini_ta_lisomaterialiv.pdf >
- Конституційний Суд України.** 2020. Рішення у справі № 13-р/2020. Дата доступу: 17.08.2022. < https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/13_p_2020.pdf >
- Національне агентство з питань запобігання корупції.** 2022. Корупційні та інші ризики у процедурах забезпечення державною гуманітарною допомогою в умовах воєнного стану. Дата доступу: 17.08.2022. < <https://drive.google.com/file/d/187TRkwQhxSsjjGENc3NaYImhzHV-zOB/view> >
- Office of the Prosecutor's General.** 2022. Продаж гуманітарної допомоги – повідомлено про підозру директору благодійного фонду на Одещині (Sale of humanitarian aid - the director of a charitable foundation in Odesa region was given the note of the suspicion). Accessed August, 17, 2022. < <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/prodaz-gumanitarnoyi-dopomogi-povidomleno-pro-pidozru-direktoru-blagodiinogo-fondu-na-odeshhini> >
- Офіс Генерального прокурора.** 2022. Продаж гуманітарної допомоги – повідомлено про підозру директору благодійного фонду на Одещині. Дата доступу: 17.08.2022. < <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/prodaz-gumanitarnoyi-dopomogi-povidomleno-pro-pidozru-direktoru-blagodiinogo-fondu-na-odeshhini> >
- Прозоро . б. д.** *Про Прозоро*. Дата доступу: 17.08.2022. < <https://prozorro.gov.ua/about> >

- Рух ЧЕСНО.** 2021. Фінансові звіти подає лише 7,4% політичних партій. Дата доступу: 17.08.2022. < <https://www.chesno.org/post/4944/?fbclid=IwAR19luxBiPwOYOADEINPSe4JNXzgnWf8CAmRuNE05pYc0L76vWMFQzxUg2s> >
- Савчук, Дмитро, Анастасія Шуренкова, Тетяна Яблонівська.** 2021. *Корупція в Україні 2021: розуміння, сприйняття, поширеність: звіт за результатами опитування населення та бізнесу.* Київ: Info Sapiens
- Українська правда.** 2022. Відому мережу військових магазинів підозрюють у махінаціях із гуманітаркою: обшуки в Києві. Українська правда. 22 липня 2022. < <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/22/7359549/> >
- Українська природоохоронна група (UNCG).** 2022а. Які порушення виявляють аудитори Держлісагентства в українських лісгоспах? Дата доступу: 19.09.2022. < <https://uncg.org.ua/iaki-porushennia-vyivliaiut-audytory-derzhlisahentstva-v-ukrainskykh-lishospakh/> >
- Українська природоохоронна група (UNCG).** 2022b. Карпатський біосферний заповідник погодив незаконні санітарні рубки! Дата доступу: 17.11.2022. < <https://uncg.org.ua/karpatskyj-biosfernyj-zapovidnyk-pohodyv-nezakonni-sanitarni-rubky/> >
- Фундація Де Юре.** 2021. Верховна Рада призначила Ольгу Совгірю суддею КС всупереч Конституції. Дата доступу: 17.08.2022. < <https://dejure.foundation/post/5f90bkbmm1-verhovna-rada-priznachila-olgu-sovgiryu> >
- BTI.** 2018. *BTI 2018 Country Report: Ukraine.* Accessed November 6, 2022. < https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2018_UKR.pdf >
- EarthSight.** 2020. *Flatpacked Forests: Ikea's illegal timber problem and the flawed green label behind it.* Accessed September 29, 2022. < <https://www.earthsight.org.uk/investigations/flatpacked-forests> >
- EU TAIEX expert mission.** 2018. *Reform of forest governance in Ukraine.* Accessed September 19, 2022. < https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/forest-governance-ukraine-taiex-expert-report_en >
- Free Svydovets Group.** 2021. *Дерева не вміють кричати. Як несталість та беззаконня знищують ліси Українських Карпат.* Дата доступу: 15.09.2022. < https://freesvydovets.org/#flipbook-df_2042/1/%C2%A0 >
- Lough, John, and Vladimir Dubrovskiy.** 2018. Are Ukraine's Anti-corruption Reforms Working? Chatham House. 2018. Accessed November 6, 2022. < <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2018-11-19-ukraine-anti-corruption-reforms-lough-dubrovskiy.pdf> >

- Regional Environmental Center (REC)**. 2010. *Illegal Logging in Ukraine. Fact-finding study*. Accessed October 10, 2022. <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwios7i_I5T7AhUChf0HHT6gB9UQFnoECAgQAQ&url=https%3A%2F%2Feuropa.eu%2Fcapacity4dev%2Ffile%2F16794%2Fdownload%3Ftoken%3DmdyDgAkm&usq=AOVvaw259PH96vuMOETPafdedNzB>.
- State Agency of Forest Resources of Ukraine (SAFR)**. 2021. *Public report of the Head of the State Agency of Forest Resources of Ukraine for 2020*. Accessed September 19, 2022. <<https://forest.gov.ua/storage/app/sites/8/%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8/publichniy-zvit-derzhlisagentstva-za-2020.pdf>>
- Transparency International Україна**. 26. д. Антикорупційна інфраструктура. Дата доступу: 06.11.2022. <<https://ti-ukraine.org/project/antykorrupsiina-infrastruktural/>>
- Transparency International**. 2021. Corruption Perception Index 2021: Ukraine. Accessed August 17, 2022. <<https://www.transparency.org/en/cpi/2021/index/ukr>>
- Transparency International**. n. d. What is corruption. Accessed November 6, 2022. <<https://www.transparency.org/en/what-is-corruption>>
- World Wide Fund For Nature (WWF)**. 2019. Selective Field Assessment of sanitary Logging Sites in Ukrainian Carpathians. Accessed November 4, 2022. <<https://www.wwf.de/fileadmin/fm-wwf/Publikationen-PDF/WWF-Report-Sanitary-logging-Ukraine.pdf>>
- World Wide Fund For Nature (WWF)**. 2020a. EU Forest Crime Initiative. Gap Analysis: Ukraine. Accessed November 21, 2022. <<https://www.wwf.de/fileadmin/fm-wwf/Publikationen-PDF/EU-Forest-Crime-Initiative-Ukraine-GAP-Analysis.pdf>>
- World Wide Fund For Nature (WWF)**. 2020b. Перепони на шляху до припинення незаконних санітарних рубок, і чому екоінспекція нічим не може зарадити. Дата доступу: 04.11.2022. <<https://wwf.ua/?1180366/illegal-sanitary-logging>>
- Yemelianova, Anna**. 2010. A Diagnosis of Corruption in Ukraine. ERCAS Working Papers, Working paper No. 14. Accessed January 12, 2023. <<https://www.againstcorruption.eu/wp-content/uploads/2012/09/WP-14-Diagnosis-of-Corruption-in-Ukraine-new.pdf>>